

Tamás Sándor

A Csíki Magánjavak*

Az erdő a székelyek életében

Édesapám, akinek az élete az erdőhöz kötődött, mindig azt mondta: „A székelyt a bölcsőtől a koporsóig végigkíséri az erdő.”

Arról, hogy milyen fontos helyet foglalt el az erdő a székelyek életében, régi falutörvények, guberniumi jelentések és más korabeli okiratok tudósítanak.

Imreh István gyűjtötte össze azokat a régi székely falutörvényeket, amelyekben szinte napjainkig megtalálhatjuk a székely nép életét szabályozó, írásban rögzített, kötelező érvényű normákat. Ezek között fontos helyet foglalnak el az erdőre vonatkozó törvények. Segítségükkel több messzemenő következtetést vonhatunk le: először azt, hogy a szántás-vetés és az állattenyésztés mellett fontos, néhol pedig a legfontosabb helyet az erdő foglalta el a falu életében. „Nekünk csupáncsak fába van minden élő okunk” – írja a két Oláhfalu 1804-ben a guberniumnak.¹

Másodszor szinte minden dokumentumból félreérthetetlenül kitűnik, hogy a faluközösség együtt használta a falu erdeit, sőt számtalan esetben több falu használt közös erdőt.

Harmadszor jellemző, hogy a faluközösségek maguk hozták meg a saját magukra érvényes szigorú törvényeket, és azokat tiszteletben tartották.

„A falutörvény-alkotók hite szerint az erdő nem a haszonszerzés, nem a jövedelemgyarapítás forrása. Tudatukban elsősorban úgy szerepel, mint az életfeltételek biztosítója, a kis együttélő embercsoportnak a szükségleteit fedező vagyon, amelyet a fiak, az unokák hasonló jövedelemben, használati jussa is terhel. Az erdő fája tehát el nem adható.”² Ez így is volt egy jó darabig, de a fejlődő gazdasági élet, a kereskedelem megbontotta az ősi rendet, és így lassan az erdő is áruvá vált. Erre emlékezik Benedek Elek is, amikor ezt írja: „Az erdő fája az én gyermekkoromban közös vagyon. Ki-ki annyi tüzelőt meg épületfát hord el onnan, amennyit csak bír: maga szükségére, eladásra is. Legtöbbet az, akinek kevés a szántóföldje, de van két lovacskája, s mert hamar végez a mezei munkával, hordja a fát piacra: ebből pótolja kenyereit.”³

A faluközösségek törvényeiben meghatározták a fakitermelés mértékét és módját; nem mindenütt egységesen, mert ez attól függően változott, hogy milyen kiterjedésű erdőségek voltak, s az adott esetben és helyen milyen szükséghelyzet mutatkozott. Mindenképpen szabályozták az erdőnek a „haszontalan” fáktól való megtisztítását: a ledőlt, aszott, száraz ágak eltávolítását. Olyan esetek is adódtak, hogy a megsűrűsödött erdőt megritkították, megszabadították a vén fáktól. És hogy a „maradékknak” is jusson még az erdőből, elég gyakran tilalmasnak minősítettek egyes erdőrészeket, ezzel szabályozva a kitermelést. Még a magról történő erdőnevelésnek és az erdőültetésnek is figyelmet szenteltek, s ezeket a „fiatalosokat” a legeitetőktől meg a seprükötőktől óvták.

A kitermelt fát feldolgozták, fűrészelték vagy faragták: deszkát, épületfát, zsindelyt stb. készítették, a végterméket pedig fuvarozták és értékesítették.

* Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1994. évi honismereti-helytörténeti pályázatán II. díjat nyert tanulmány. Készült az Erdélyi Híradó támogatásával.

¹ Tagányi Károly: *Magyar erdészeti oklevéltár*. Bp. 1896. II. 857., valamint Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1983. 243.

² Imreh: *I.m.* 254.

³ Idézi Imreh: *I.m.* 255.

De nemcsak az erdő elsődleges termékét, a fát használták és hasznosították, hanem az erdő ún. másodlagos termékeit is. Ide sorolnám mindenekelőtt a szálerdőben való legeltetést, a makkoltatást. De gyűjtötték a vadgyümölcsfák termését, a málnát, epret, szedret stb. Tavasszal megfűrták a nyírfát, ennek édeskés, üdítő nedvét „lecsapolták”. Felkutatták a vadméhek odvait, begyűjtötték a mézet. A cserkéreg hántását kifejezetten megtiltották: „A cserefák bőrok készítésére meg nem hántassanak.”⁴ Az erdőből élők közé sorolhatjuk a szénégetőket, hamuzsírfőzőket, papírmalmosokat, a mészégetőket, a cserép- és tégláégetőket; de a sort sokáig folytathatnánk, hiszen sok más szakmát művelő mesterember „élte” az erdőt.

A székelyföldi erdők figyelemre méltó sajátos értékei a borvízforrások. Több falu volt borvíztulajdonos. A faluközösség ápolta, vigyázta a forrásokat, sőt meghatározta, hogy „a borvizet hordók, az azzal kereskedők: taxát fizessenek”.⁵

A közös erdő

A székely faluközösségek életének sajátossága tehát, hogy az erdők általában közvagyonnak számítottak, s ennek megfelelően közösen használták őket. A magán-, a személyes vagy az „udvari” erdők száma és területe eltörpült a közerdőké mellett. Ezen közerdők tulajdonosa a faluközösség, de nagyon sok esetben több közösség, sőt egész székely szék is.

A Székelyföldön végleg megtelepedett székelység a földbőségre való tekintettel nem volt rászorulva, hogy a települések között szigorú határvonalat húzzon, hogy elkülönítse az erdő-, legelő- és kaszálóhelyeket: maradtak olyan helyek, amelyekre több település is jogot formált. Így jött létre több falu közös tulajdona. Ez a közös tulajdoni forma alakult ki a szántók, a legelők, a kaszálók és az erdők esetében is.

Helyszüke miatt itt csak a legjellegzetesebb, legszabályozottabb közös erdőket említeném. Forrásul a Tagányi Károly és Imreh István által összegyűjtött oklevelek, illetve falujegyzőkönyvek anyagát használtam.

Az aranyosszékiek jellegzetes közerdeje, amelyet már 1538-ban és 1640-ben is említenek, a *Kő mögött való nagy közös erdő* vagy *Székely erdő*. Ez a Csegez, Hidas, Rákos, Torockó és Torockószentgyörgy közötti nagy térséget borította.⁶

Ehhez hasonló a *Marosszék közhavasa*. Imreh István szerint a régi görgényi fejedelmi váruradalom tartozéka volt, de 1600 óta az „ösmarosszékiek” birtokába került, és tovább már 127 község „birta”. Jövedelme bizonyíthatólag a szék pénztárába folyt be és közcélokra használták.⁷

Csíkszéken már a legkorábbi időktől jelentkezett a közös erdő és havas használatának szabályozása. Így maradhatott fenn, s így szerezhett tudomást az utókor arról, hogy az 1562-ben feldúlt, felgyújtott falvak kárpótlásul egy hosszában nyolc, széltében négy óra járásnyi területet kaptak. Ez a tulajdonközösség volt az úgynevezett *Negyedfelmegye havasának* vagyonközössége vagy a *Hétközség havasa*, mert hét község volt egyenlő jogú társtulajdonosa: Menaság, Mindszent, Szentlélek, Várdotfalva, Csomortán, Pálfalva és Deine. Ez az a hét falu, amelyeket az 1620 körül készült rendtartás említ. Ebből az okiratból megtudhatjuk azt is, hogy melyek azok a helyek, amelyek a *Hétfalu havasának a közösségét* alkotják: „... adjuk emlékezetére mindenkinek, az kiknek illik, de kiváltképpen az mi posteritásinknak, hogy az mennyi kaszáló havasunk mireánk az mi régi praedecessorinkról maradt, kit közönségesen Hosszú havasnak

⁴ Imreh: *I.m.* 260.

⁵ Uo. 262.

⁶ Tagányi: *I.m.* I. 439, 621, 663, 674. és II. 412., valamint Imreh: *I.m.* 149.

⁷ Imreh: *I.m.* 149.

hínak, több hozzá tartozandó kaszáló- és juhtartó helyekkel, úgymint Keresztes havas, Borda havas, Nyírlenk, Borjús teleke, Piliske és Nagy Guzurának egy része, erdeivel, mezeivel és akármiféle birodalmival egyetemben...⁸

Együtt birtokolták *Terkő havasát* Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva és Madaras. Továbbá együtt legeltettek, kaszáltak és erdőitek a szárhegyiek, ditróiak és remeteiek. A *Nagy erdő* nevű helyet a zsögödi, taplocai, somlyai és csicsói lakosok használták szabadon. Ugyanakkor viszont a csicsóiaknak a madéfalviakkal együtt is volt közös területük.

Ez utóbbi kettősség sem volt egyáltalán ritka birtoklási forma eleinknél. A *Kis jáhoroson* a tusnádi, kozmási, verebesi és lázárfalvi embereknek „szerre esztenájok szokott lenni”, írják 1777-ben.⁹

Később alakult, de működő gazdálkodású, konstruktív, egységes szerkezetet alkotott Csíkszépvíz, Szentmiklós, Csíkborszova, illetve Szentmárton és Csekefalva.¹⁰

A csíkszékietől az udvarhelyszékiek sem maradtak el, de róluk lényegesen kevesebb adat áll rendelkezésünkre, mint az előbbi szék esetében. Mindenképpen szükségesnek tartom megemlíteni a *Tizenhét falu havasát*. Ugyanis mint egy korabeli útibeszámlólóból kiderül: „A környékben elterült [...] roppant nagy erdőség észak felől tizenhét falu havasának nevezetik, azért, mert azt, mint tulajdon örökséget, tizenhét, nem éppen közelében, hanem messzebb, távolabb lakó falvak bírják, úgymint: Kisoláh- vagy Kápolnásoláhfalu. Fenyéd. Bethlenfalva, Bikafalva, Felsőboldogasszonyfalva, Miklósfalva. Szentlászló, Abránfalva, Sándorfalva, Telekfalva, Árvádfalva, Patakfalva. Kénos. Lókod. Bágy, Homoródszentmárton...¹¹

Háromszéken szintén komoly hagyománya volt a közös földnek és a közös erdőnek. A legérdekesebb a *Kilenc falu erdeje* és a *Hatod. Az* előbbinek, amely a bodoki havasokban húzódott, a következő községek voltak birtokosai: Bodok, Fotos, Martonos. Étfalva. Zoltán, Gidófalva, Angyalos, Besenyő és Eresztevény.¹² A *Hatod* közerdő-legelő tulajdonosai: Zalán, Oltszem, Málnás, Barót, Bodos, Sepsibacon.¹³

A fentiek mellett még számos más közbirtokról is említést tesznek a falujegyzőkönyvek, útibeszámlólók, más korabeli dokumentumok. Példaként álljon itt még néhány. Közös gyűlésen határoznak az erdők és a szénafüvek felől, tehát közösen is bírták azt Esztelnek. Béla falva, Kurtapatak, valamint Szotyor, Illyefalva. Bikfalva, Uzon, Kőkös. Együtt használja erdeit Peselnek (ma Kézdikővár), Szentlélek és Volál (ma Torja része), továbbá Alsó- és Felsőtorja.¹⁴

A sort nagyon hosszúra lehetne nyújtani, hiszen szinte minden faluközösségben meg lehet találni a felsoroltakhoz hasonló társulásokat, együttműködéseket.

Arra a kérdésre, hogy az egyének miért alkottak közösséget, s miért alkotott a közösség ilyen normákat, Otto Gierke szavait idézem: „Minden jog szabadság: minden szabadság jog is.”¹⁵ Elsősorban a szabadságot gyakorlók faluja válhatott tehát közös szabadságjogok hordozójává, csak a szabad emberek válhattak szabad közösséggé.

Történészek, kutatók az alárendeltség alóli mentesítésről, a rész–egész viszonyáról, a rendekbe szervezett emberek kollektív szabadságáról, közösségi szabadságszféráról beszélnek. E

⁸ Tagányi: *I.m.* I. 343, valamint Imreh: *i.m.* 150. és 295.

⁹ Imreh: *I.m.* 151.

¹⁰ Imreh: *I.m.* 153.

¹¹ *I.m.* uo.

¹² *I.m.* 151.

¹³ *I.m.* 152.

¹⁴ *I.m.* 153.

¹⁵ Idézi Imreh: *I.m.* 30.

fogalmak logikai eredménye nem más, mint a paraszti önrendelkezés, az autonómia: ezt kellett a falu közösségének megalkotnia és maradéktalanul tisztelnie. Megalkotni, mert a központi hatalom képtelen minden élethelyzetre, minden körülményre a legmegfelelőbb normákat meghozni, apparátusa pedig mindig bürokratikus, lassan intézkedő. Maradtak tehát olyan élethelyzetek, amelyeket nem a hatalom vont hatáskörébe. Ezek mindenekelőtt a helyi jogkörű területi egységek: a vármegyék, a székek, a fiúszékek, a faluközösségek.

Amint e néhány példából is kiderül, a Székelyföldön a tulajdonközösség intézménye általános volt, a legrégebbi időktől szinte napjainkig élt ez a gazdálkodási forma, s – mint azt a jegyzőkönyvekből és a maradandó „életükből” megtudhatjuk – nem is rosszul. Sőt működőképesen, bizonyítva a gazdaságosságot, célszerűséget, valamint magán hordozva az autonóm közigazgatás legdemokratikusabb jeleit.

A Csíki Magánjavak

Részben hasonló, részben sajátos vonásokkal rendelkező, de mindenképpen kiemelt figyelmet érdemlő közös tulajdoni forma a „revindicalt havasokból” létrejött *Csíki Magánjavak* intézménye.

„A Csíki Magánjavak ügye a román uralom alá került magyar parasztság gazdasági kifosztásának legszomorúbb fejezetét képezi.”¹⁶ Ennek a vagyontársaságnak a sorsa egyike a legjellegzetesebb olyan eseteknek, amelyeknek során a trianoni békeszerződés utódállamaiban a magyar kisebbség jogait durván megsértve, minden nemzetközi és helyi normát felrúgva, a törvény szabta korlátokat ledöntve, nem a jog, hanem a nacionalizmus és az önérdék által vezetett hatalom gyakorlóinak áldozatául estek a nemzetiségi egyéni és egyházi vagyonok, alapítványi és más közérdekű célú vagyontársaságok. Ez a vagyontársaság, amelyet 1923-ban felszámoltak, hosszas és költséges – még a Nemzetek Szövetségét is megjárta – perlekedés után sen találta meg az igazát.

I

Azért, hogy megértsük, mi is történt, vissza kell tekintenünk a határőrség megszervezésének idejéig.

A székely „nemzet” minden férfi tagja hármasság tagolásban személyesen volt kötelezve a honvédelemre: főnemesek, lófők, gyalogok. A honvédelemnek ez a szervezete – a szatmári békekötés után – korszerűtlennek tűnt, s ezért 1713-1729 között a székelyföldi főkapitányságokat rendre eltörölték, s azóta a székelyeket tömegesen többé harcra nem szólították. Ennek ellenére a „nemzet” belső felosztása továbbra is fennmaradt, sőt a két alsóbb rendet – mint korábban is – adófizetés alá vetették. Erre csak ráadásaként jött az 1762-1764-es határőrszervezés.

A csíkszéki és háromszéki lófő- és gyalogszékelyek alkotmányellenesnek találták a rájuk nehezült adófizetés és a határőrzés kétszeres terhét, szemben a velük egyenlő ősjogú főnemesek tehermentesítésével. Ez volt az az ok, amiért 1764 legelején komoly ellenállást tanúsítottak. Január 7-én véres megtorlás lett erre a válasz („madéfalvi veszedelem”), s a határőri intézmény megszervezését folytatták, most már a megalázott és megfélemlített Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben, valamint Háromszéken is.

A határőri felfegyverzés családok szerint történt, oly módon, hogy minden lófőrendű család egy huszár-határőrt és minden gyalogrendű család egy gyalog-határőrt volt köteles kiállí-

¹⁶ Bíró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok–magyarok 1867–1940*. Bem 1989. 312.

tani, saját költségén felszerelni és tartani. Ezek szerint az 1764-ben határőrökké sorolt csíki és háromszéki székelyek két gyalog- és egy huszárezredet alkottak. Az ezredekről már 1764 februárjában és márciusában táblázatos kimutatást készítettek, amelyben falvanként tételesen számba volt véve minden harcképes férfi.¹⁷

A székelyföldi határőrök mellett Erdélyben még két román gyalog-határőrezred is alakult. Az egyik a brassói, Fejér megyei, fogarasi, szebeni, szászvárosi, hunyadi és hátszegi kerületekben, a másik a radnai völgyben.

A kötelezettségek egyike, amely a pénztelenség miatt a legterhesebbnek bizonyult, az volt, hogy ruházatukat a saját költségükön állították elő, valamint a huszár a lovát is „maga tartozott előállítani”. Az állam kardot, puskát, pisztolyt, tölténytáskát, valamint csákót adott. Ilyen felszerelési feltételek mellett alakult meg az I. Székely gyalogezred Csíkszereda, a II. Székely gyalogezred Kézdivásárhely, valamint a Székely huszárezred Sepsiszentgyörgy székhellyel.

Ez időben, 1769. augusztus havában történt az Ausztria és Törökország közötti határ új kijelölése, és az „osztrák sasoknak” mint határjeleknek az új határpontra való kitűzése. Ugyanis a moldvaiak, valamint a havasalföldiek, felhasználva Erdélynek a XVII. és a XVIII. század első felében dúló szerencsétlen belviszályait, jogtalanul mind beljebb és beljebb foglaltak el területeket. A XVIII. század második felében nemcsak a székelyek szólaltak fel székgyűléseiken és gyakran felirataikban is a birtokháborítás ellen, hanem - ezek alapján - az országgyűlések is több erélyes felterjesztést tettek, ami diplomáciai fellépést vont maga után. A török kormány belátta a jogtalan foglalást, és beleegyezett, hogy egy magyarokból és törökökből álló vegyes határjelölő bizottság a helyszínre kiszállva, a határvonalat a régi birtoklás alapján megjelölje. Ez a bizottság 1769 augusztusában végigjárta a határt, és Erdély elidegenített havasrészeit visszaadta. Ezeket a havasokat nevezik azóta *Visszaszerzett Havasoknak* (*Revindicated Havasok, Alpes revindicatae*). Orbán Balázs leírása szerint: „Bukovinától kezdődően a határszélen hol keskenyebb, hol szélesebb szalagban” nyúltak le „Csíkban egészen Kászonszék déli határáig, onnan pedig. Háromszéket Oláhország felől határolva, egészen a bodzai szorosig”.¹⁸

Ezek a havasok egyelőre uratlan birtokok, s így jog szerint szabad birtoklás tárgyai lettek, mígnem egyes nagybirtokosok kezdték magántulajdonukká tenni, s ezáltal kizárták azokból a fegyvert viselő szegényebb székelyeket. Ez adott okot a panaszra, majd a katonai tisztikar pártfogásával a legfelsőbb helyre intézett felterjesztéssel felhívták az uralkodó figyelmét a revindikált havasokra.

Az 1782. november 26-i, valamint az 1783. május 27-i királyi kormányzékeni felterjesztésekre II. József császár 1783. augusztus 27-én az 1472. szám alatt kelt elhatározásával a következőket rendeli: „...azok a havasok és területek, melyek a moldvaiaktól és havasalji oláhoktól szereztek vissza, egyedül csak a határőr katonaság használatára és javára engedtesse át.”¹⁹ E legfelsőbb rendelet következtében a csíkszéki havasokat az I. gyalogezred, a háromszéki havasokat a II. gyalogezred tisztikara a határőrség nevében és részére 1784-ben birtokba vette, s a birtokot a határőrök javára és nevében haszonbérbe adta, a befolyt ha-

¹⁷ Szádeczky Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–1764-ben*. Bp. 1908. 814.

¹⁸ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. II. Pest 1869. 129.

¹⁹ *A Csík megyei volt székely határőrezredeket alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező „Ruházati alap”-hoz, röviden Magánjavakhoz jogosult csíki székely családok panasza a Népek Szövetségéhez*. Az Igazgatótanács felkérése folytán szerkesztette: Dr. Gaal Endre, igazgató. Tiparal tipografiei Vákár Könyvnyomdája, Miercurea-Ciuc (Csíkszereda) 1923. 17. (Ezután: Panasz.)

szonbért pedig a határőr családok között egyenlő arányban évenként felosztotta. Ezen jogokból a huszárok 1815-ig, illetve 1820-ig mellőzve voltak. A határőri gyalogezredek tisztikarának ez az eljárása panaszra adott okot, mire azok a községek, valamint egyes birtokosok, akik tulajdon jogosultságukban megsértve érezték magukat, az illető törvényhatóságuk útján s ezek pártfogásával felterjesztéssel éltek, és tulajdonosi mivoltukba való visszahelyezést kértek. Mindezen panaszok alapos elbírálása és elintézése végett a magyar királyi korrláttnokság 1785. december 5-én 14 860 szám alatt kelt, s 1786. január 9-én és július 3-án 149 és 6890 szám alatt bővebben kifejtett leiratában elrendelte, hogy „mindazoknak, kik a katonaság által elfoglalt bármelyik havasrésznek 1769 előtti tetteles és jogos birtoklását hitelesen igazolják, igazolt birtokuk adassék vissza”. E célból a feleknek a rendezésre egyévi határidőt tűzött ki, és határozatát az akkori polgári hatóságok útján közhírré tétette.²⁰

A bejelentett igények vitája során a következők derültek ki:

a) a katonai hatóságok által 1784-ben elfoglalt havasok nem tekinthetők mind visszaszerzett havasoknak, mert olyan havasokat is foglaltak el, amelyeket 1769 előtt és után is a székely örökségi birtok részeként folytonosan birtokoltak;

b) a székelyek birtoklása ösfoglalás jogán alapul, s királyi adománylevél vagy más birtokló okiratok híján a felek nagy része jogigényét igazolni megfelelően nem tudta, s ezekből sokan – főleg katonai községek – igényüket be sem jelentették.²¹

A kihirdetett ítéletet azonban soha nem hajtották végre, mert a határőrség a birtokok után bevett haszonbér-kiosztást hamarosan megszüntette, és a jövedelemből egy egységes „ruházati alapot” hozott létre, amely már a 1805–1812-i hadjáratok alkalmával jelentékeny teherkönyítésnek számított. A költségek enyhítésének és egyáltalán a határőrség fenntartásának elengedhetetlen feltétele lett ezen pénzalap fenntartása. Így tehát, az 1813-as viszonyoknál fogva, ezek a körülmények és érvek elég súlyosak voltak ahhoz, hogy a katonai hatóságok ellentétes felterjesztésének figyelembe vételével a hozott ítéletet levéltárba tegyék és a végrehajtást mellőzzék.²²

Volt azonban a „ruházati pénzalapon” kívül a székely huszárezrednek egy, az egész ezredet illető közös alapja, az úgynevezett: „lőbeszerzési alap”. 1804-ben az alap azért jött létre, mert az ezredhez tartozó családok száma túllépte az ezred katonai létszámát. Így néhány száz család folytonosan szolgálatmentes volt. következőképpen lovat sem tartott. Ez a mentesség sorban járt, olyanformán, hogy ha valamelyik család – akár lova elpusztulása, akár a szolgálatra alkalmas férfi hiánya miatt – mentessé vált, helyébe más olyan család lépett, amelyik a legrégebben élvezte a mentességet. Ilyen alkalomkor a lóvásár egyszerre nagy kiadást jelentett, ezért a következő szabályt állítottak fel:

a) a katonaságtól mentes családok mentességük ideje alatt évenként annyi összeget fizettek be a lőbeszerzési alapba, mint amennyit lóváltásra elköltenének, ha lovat tartanának,

b) az így begyűjtött pénzből történt a lóvétel akkor, amikor a család szolgálatképessé vált.

Ez a lőbeszerzési pénzalap csak a huszárcsaládokat érintette, mivel csak ők voltak kötelesek lóval együtt szolgálni.

²⁰ Ő császári és apostoli királyi felségéhez hódolatteljes felterjesztése báró Wenckheim Béla, magyar királyi belügyminiszter, Lányai Menyhért, magyar királyi pénzügyminiszter, Horváth Boldizsár, magyar királyi igazságügyminiszter: a volt Székely gyalog és huszár határőrezredek kincstári kezelés alatt álló ingó és ingatlan javainak visszaidása és rendezése tárgyában. 10 599. szám 1868. Csikszeredában Nyomtatott Györgyjakab Márton gyorssajtóján 1890. (Ezután: Felterjesztés.)

²¹ I.m. 7.

²² I.m. 8.

A két székely gyalogezred és a székely huszárezred a fenti vagyonalapokat 1851-ig háborítatlanul birtokolta.

Miután az 1848–1849-es szabadságharcban – a zsarnokság elleni küzdelemben – a székelyek vitézül részt vettek, büntetésül az osztrák császár 1851. január 22-én kelt elhatározásával az alap vagyont a kincstár javára „kártérítés” fejében lefoglalta, a székely határőrszervezetet pedig feloszlatta.²³

Itt kívánom megjegyezni, hogy a XVIII. század végén nemcsak a csíkszéki és háromszéki határőrök kaptak közösségi vagyont, hanem velük egy időben a szász és a román határőrök is. Figyelemre méltó a bánsági határőrök 215 000 hold erdeje és 33 000 hold havasi legelője, de leginkább az I. román gyalogezred 253 142 hold erdeje és a Naszód-vidéki II. román gyalogezred 463 327 hold vagyona. Ezek egyenként is ötször-hétszer nagyobbak voltak a székelyföldi katonai közbirtokossági vagyonoknál.

1851-ben, a határőri intézmény feloszlatakor az osztrákok különbséget tettek, és pedig:

– a császárhoz és Ausztriához hű alattvalókat, az 1848–1849-es szabadságharcban részt nem vevő, illetve annak leverését elősegítő román és szász határőröket megjutalmazták, és a fent említett vagyonokat a határőr-családok leszármazottainak adták, illetve tulajdonosi jogukat megerősítették;

– ezzel szemben a szabadságukért küzdő székelyeket – mint már említettem – példásan megbüntették, a csíki és háromszéki határőrök által élvezett vagyont pedig azon károk pótlására, amelyek „katonai vélelem” szerint a koronának a székelység magatartása folytán származtak, a kincstár javára elkobozták.

Az más kérdés, hogy 1851-ben Magyarországon abszolutisztikus uralom volt, s így a vagyonok elkobzása is teljesen alkotmányellenesnek számított.

A többször említett havasokat igénylő felek, akik 1787–1798 között bejelentett igényüket a határőrség fennállása alatt fogyanatosítani nem tudták, 1856-ban ismét lépéseket tettek, s ennek következtében az uralkodó 1861. augusztus 26-án kelt legfelsőbb elhatározásával e célra kinevezett közvetlen bizottmány 1863. december 31-én hozott ítéletével „mindazoknak, akiknek havasbirtokuk 1813-ban már ki volt ítélve, igényét megállapította”. Ezenkívül 1864-ben hozott külön határozat Csíkszentmárton és Csekefalva részére az általuk igényelt havasrészeket megítélte, és ezen ítélet alapján a kincstár a megítélt havasrészeket a feleknek 1864-ben tettelegesen birtokukba is adta. Eszerint 1864-ben a II. Székely határőrezred birtokában volt minden havas, az I. Székely határőrezred birtokában a volt havasokból pedig Borda, Tölgyessarka, Tölgyesmező, Magyaros, Sóvető és Kissaj. Az ez alkalommal még kincstári kézen maradt havasokra tulajdonigényt jelentettek:

- Csíkszék hatósága: az egészre;
- Csíkszentgyörgy és Bánkfalva: Sólyomtár és Keresztes nevű havasokra;
- Kászonfiúszék községei: Baksa nevű havasrésze.

Így került 1869-ben a csíki és háromszéki székelység elvett vagyonának ügye a minisztertanács elé, s onnan az akkor már alkotmányosan uralkodó Ferenc József elé.

A kormány felismerte a csíki és háromszéki székelység nehézségeit, s ezért nemes tartalmú programot terjesztett az uralkodó elé vagyonuk visszaadása tárgyában. Ennek következtében készítettek Berde Mózsá belügyminiszteri megbízott, Gecző János igazságügyminiszteri, valamint Buday Sándor pénzügyminiszteri kiküldött osztálytanácsosok 1868. szeptember 4–16-án egy jegyzőkönyvet a naszódi volt II. Román határőrezred birtokának rendezése s ezzel

²³ *I.m.* 9.

kapcsolatosan a többi volt határőrezred vagyoni viszonyainak elintézése tárgyában²⁴, majd minden előzményt összegezve 1869. január 23-án a Felterjesztést, amellyel az uralkodó elé kerül a székelyek ügye.

A fent említett jegyzőkönyvben és felterjesztésben igen részletes felsorolását találhatjuk a székely határőröktől jogtalanul elvett minden ingó és ingatlan javaknak, valamint alaposan alátámasztott indokok alapján határozott kérelmet ezek visszaadására.

Mint ahogy az előterjesztők írták: „Mi tehát azon erős meggyőződésünkben, hogy a közérdek is hatalmasan követeli a székely népnek anyagi és szellemi haladását és fejlődését [...] hódolattal véleményeztetik, hogy a felosztatott székely határőrezredek által bírt és fentebb már elősorolt, minden névvel nevezhető ingó és ingatlan javak adassanak vissza kegyelemből és pedig a következő szabályzattal:

1. A felosztatott első székely gyalogezred (csíki) által ruházási pénzalapja alakítására birtokolt és fennebb elősorolt, jelenleg a gyergyószentmiklósi és kászónújfalusi államerdőszők által az állam javára kezelt szántó, kaszáló, legelő és erdőbirtokok az azokon található építményekkel, felszerelésekkel és telepekkel örökre, feloszthatatlanul, teljes tulajdonosi joggal Csíkszék közösségének – az idegenjog épségben tartása mellett;

2. A felosztatott első gyalog székely ezredtől elkobzott ruházati pénzalap és ennek kamatjáruléka, valamint a székely huszárezredtől elkobzott ruházati pénzalap illetékes része és ennek kamatjáruléka Csíkszék közösségének; a felosztatott második székely gyalogezred és székely huszárezred ruházati pénzalapja és ennek kamatjárandósága Háromszék székely közösségének, valláskülönbség nélkül feloszthatatlanul örökjoggal;

3. Az úgynevezett lóbeszerzési pénzalap és ennek kamatjáruléka a felosztatott huszárezredet alkotó székely huszárcsaládoknak közös és egyszeri jogosultsággal...;

4. A borszéki gyógyfürdőben fekvő és a felosztatott huszár- és gyalogezred által bírt két telek és ház, a fenntartási költségekre szükséges rész kivételével, a vagyontalan szenvedő székely betegek számára használtassák ingyen;

5. A székely ezredek területén katonai célokra használt iskolák, ezeknek számba veendő alapítványi tőkékkel és ezeknek kamatjával Csíkszeredában, Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön alakíttassanak át iparos iskolákká;

6. Mind a huszár, mind a más két székely gyalogezredek minden névvel nevezhető telkei és építményei – amennyiben elsősorban a magyar állam céljaira, másodsorban az illető szék közössége javára nem szükségesek – a magyar belügyminiszter felügyelete alatt adassanak el, és a befolyandó pénzösszeg csatoltassék az ipariskola tőkéjéhez, mely az eladott telekhez legközelebb fekszik;

...Hódoló tisztelettel kérjük tehát Felsőgedet, kegyeskedjék a határőr székely ezredeknek is, mint már kegyeskedett visszaadni az I. és II. erdélyi oláh ezrednek régebben, jelenleg még kincstári kezelés alatt álló – fennebb már elősorolt – javaikat, úgy a ruházati és lóbeszerzési pénzalapjaikat, kamatjárandóságaikkal együtt – fentebb megjelölt nemes célokra és feltételek mellett – legkegyelmesebben visszaadni elrendelni.

Budán, 1869. évi január hó 23-án.²⁵

²⁴ *A naszói volt román határőrezred birtokrendezése s ezzel kapcsolatosan a többi volt határőrezredek vagyoni viszonyainak elintézése tárgyában kiküldött miniszteri bizottságnak Budán, 1868. évi szeptember hó. 4–16-án felvett jegyzőkönyve 3849/1869. Belügyminiszteri ügyiratokból. Szám: 521–921 M.J. Nyomatott: Szvoboda Miklós Könyvnyomdájában, Csíkszeredán, 1921. 8.*

²⁵ *Felterjesztés, 18.*

Erre a felterjesztésre az uralkodó a következő választ adta:

„Legkegyelmesebb elhatározás.

E felterjesztésben elősorolt mindazon ingó és ingatlan javakat, ideértve a ruházati és lóbeszerzési pénzalapokat is, kamatjaikkal együtt, melyeket a felosztott első és második székely gyalog és székely huszárőrezredek bírtak és használtak, s melyek jelenleg elkobzás után az állam által használatnak, azon közhasznú célokra és feltételek mellett, melyek a felterjesztésben megjelölve vannak és amelyek a székely nemzet jólétét képesek előmozdítani, részint Csíkszék, részint Háromszék közönségének és amennyiben a lóbeszerzési alap által e szék területén lakó székely huszárcsaládok által is érdekeltetnek, ezeknek is e felterjesztés értelmében ezennel kegyelemből, az idegenjog épségben tartása mellett visszaadni rendelem; ezen határozat érvényesítését magyar pénzügy- és belügyminisztereimre bízván.

Kelt Bécsben, 1869. évi február hó 16-án.

Ferenc József²⁶

Az ingó és ingatlan javak átadásával Berde Mózsza miniszteri biztos volt megbízva a 3849. szám alatti – 1869. február 27-én kelt – belügyminiszteri rendelvénnyel. Az átadást 1869. szeptember 27-én Márpatakon kezdték meg, majd 1870. február 15-től folytatták, és véglegesen 1870. március 9-én fejezték be. A Kolozsváron kiadott végleges jegyzőkönyvet Berde Mózsza magyar királyi miniszteri biztos, valamint Csíkszék közössége részéről Györfi Péter, Gál Ignác és Bencze Antal, Háromszék közössége részéről Gidófalvi János és Fejér János írta alá.

E jegyzőkönyv értelmében Berde Mózsza szerencsét kíván Háromszék és Csíkszék közösségének a részükre visszajuttatott szép vagyonhoz, és figyelmezteti az átvevő biztosokat, hogy igyekezzenek székely véreik között teljes buzgósággal azon munkálkodni, hogy a vagyont az uralkodó által kifejtett célokra használják fel.²⁷

Ezzel a csíki és a háromszéki székelység jogán esett sérelem orvoslást nyert, „és így ezen egy egész századon át bonyolított ügy a legüdvösebb módon lett megoldva, olyanképpen, hogy annak századokra kiható üdvös eredményei lesznek, mert azáltal a székely népnek nemcsak igazság lett szolgáltatva, hanem egyszersmind alkalom nyitott arra is, hogy úgy anyagi kiemelkedését, mint szellemi fejlesztését eszközölhesse s útját állja az újabb időben ijesztő mérvben felmerült közelszegényedésnek és kivándorlásnak, mely ellen az állítandó ipartanodák kétségtelenül a leghatékonyabban fognak működni”.²⁸

A továbbiakban csak a csíkiakat érintő kérdéssel szeretnék foglalkozni, részben azért, mert a Háromszékre eső terület kisebb terjedelmű volt, részben pedig azért, mert a háromszéki székelyek vagyonukat, mint tulajdonukat, később maguk között családonként felosztották, s így a későbbiekben már a szék nem rendelkezett közvagyonnal.

1869 után tehát az egykori székely határőrök leszármazottai zavartalanul birtokolták és használták a vagyont, mint ahogy a naszódi román határőrök leszármazottai is háborítás nél-

²⁶ *I.m.* 21.

²⁷ *Bécsben, 1869. év február 16-án kelt s báró Wenckheim Béla magyar királyi belügyminiszter ellenjegyzése mellett Ferenc József ő császári és apostoli királyi felsége által az első székely (csíki) gyaloghátárőr ezred és székely huszárezred csíki osztálya vagyonának visszaadása tárgyában kiadott királyi rendelet végrehajtása alkalmából a kir. biztos közbejövételével a helyszínen felvett átadási jegyzőkönyv.* Szám: 1383–920. M.J. Nyomatott: Szvoboda Miklós Könyvnyomtató és Könyvkiadó üzletében Csíkszeredán, folyó 1921. évben.

²⁸ Orbán Balázs: *I.m.* II. 130.

kül élvezték a nekik adott birtokokat. A magyar állam egyenlő jogvédelmet biztosított minden jogos tulajdonosnak. Ezekből a vagyonkból a határőrcsaládok s azok leszármazói áldásos tevékenységű intézményeket létesítettek. Így a csíki vagyon birtoklására, igazgatására és jövedelmének felhasználására szabályzatot dolgoztak ki, melynek értelmében önkormányzati joggal bíró igazgatóság vette kezébe a vagyonközösség ügyeinek intézését.

A Csíki Magánjavak – ahogy később ezt a vagyonkomplexumot nevezték – célja az 1909-ben alkotott alapszabály 2. paragrafusára szerint:

„– Csík vármegye területén oly intézményeket létesíteni, fenntartani és segíteni, melyek a földművelés, kézmű- és gyáripar, bányászat, kereskedelem emelésére és a nép oktatására szolgálnak;

– ösztöndíjak és segélypénzek adományozása által a földműveléshez, kézmű- és gyáriparhoz, bányászathoz, kereskedelemhez és a tudomány minden más ágához értő egyéneket nevelni;

– a közgyűlés által meghatározandó lehető olcsó kamatlábú kölcsönök nyújtása által a csíki székely népet anyagilag támogatni.”²⁹

Az alap kezelői és élvezői az eredeti tulajdonosok – a csík megyei I. Székely gyaloghatárőrezred – törvényes örökösei.

Mind az 1764. február–márciusban a gyalogezredről készített táblázatos kimutatásból, mind pedig az 1909-ben alkotott s a kormány által megerősített alapszabály 8. paragrafusából az derül ki, hogy az alábbi községekből származó fő-, lófő- és darabont rendű székely családok, valamint az 1848. évben a vármegye területén lakó más székely és örmény családok azon fiúágon való leszármazói, kik e megyebeli illetőségüket megtartották, esetleg visszaszerezték, jogosultak a Csíki Magánjavakhoz. Célszerűségből a helységek nevével egyidejűleg közlésem az 1910. évi hivatalos népszámlálás nemzetiségi adatait is³⁰:

I. Felcsíki járás

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
1. Csíkcsicsó	2 224	–	1	1	2 226
2. Csíkcsomortán	698	–	–	8	706
3. Csíkdánfalva	2 685	–	5	10	2 700
4. Csíkjenőfalva	2 227	–	–	10	2 237
5. Csíkmadaras	2 254	1	–	–	2 255
6. Csíkmindszent	1 190	–	–	–	1 190
7. Csíkrákos	1 604	–	–	–	1 604
8. Csíkszentdomokos	5 352	8	11	20	5 391
9. Csíkszentimre	1 782	1	–	5	1 788
10. Csíkszentkirály	1 601	–	–	5	1 606
11. Csíkszentlélek	696	–	–	–	696
12. Csíkszenttamás	2 791	–	–	–	2 791
13. Csíktaploca	1 754	–	3	3	1 760

²⁹ *Panasz*, 4.

³⁰ *A Magyar Szentkorona Országainak 1910. évi népszámlálása*. Szerk. és kiadta a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1920. Új sorozat 42. k 384–387., valamint *Erdély településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlása (1850–1941)*. Szerk. Kepecs József. Bpest, 1991. 282–290.

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
14. Csobotfalva	395	–	–	26	421
15. Göröcsfalva	474	–	–	–	474
16. Karcfalva	1 242	–	3	–	1 245
17. Madéfalva	1 855	3	12	38	1 908
18. Vacsárcsi	776	–	–	–	776
19. Várdotfalva	938	–	2	9	949
20. Zsögöd	1 199	2	11	1	1 213
Összesen	33 737 99,4%	15 0,0%	48 0,0%	136 0,6%	33 936 100%

II. Gyergyószentmiklósi járás

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
1. Ditró	6 560	362	46	19	6 987
2. Gyergyóalfalu	6 392	15	11	24	6 442
3. Gyergyócsomafalva	3 894	1	2	20	3 917
4. Gyergyóremete	6 195	2	–	10	6 207
5. Gyergyóújfalu	4 013	21	71	120	4 225
6. Kilyénfalva	885	–	–	1	886
7. Szárhegy	4 420	155	139	39	4 753
8. Tekerőpatak	2 116	502	5	27	2 650
Összesen	34 475 95,7%	1 058 2,9%	274 0,7%	260 0,7%	36 067 100%

III. Kászonalcsíki járás

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
1. Csatószeg	980	–	–	–	980
2. Csíkdánfalva	1 487	–	–	8	1 495
3. Csíkcsekefalva	1 262	2	3	–	1 267
4. Csíkmenaság	2 176	2	–	–	2 178
5. Csíkszentgyörgy	2 099	5	–	23	2 127
6. Csíkszentmárton	1 028	3	2	1	1 034
7. Csíkszentsimon	1 495	1	6	2	1 504
8. Csíkverebes	378	–	2	–	380
9. Kászonalház	980	3	1	1	985
10. Kászonfáltíz	1 247	–	–	–	1 247
11. Kászonimpér	1 132	10	1	–	1 143
12. Kászonjakabfalva	1 230	7	1	1	1 239
13. Kászonújfalu	1 755	3	–	–	1 758
14. Kozmás	1 391	–	–	–	1 391
15. Lázárfalva	835	–	–	1	836
16. Tusnád	2 281	–	1	3	2 285
Összesen	21 756 99,6%	36 0,1%	17 0,1%	40 0,2%	21 849 100%

IV. Szépvízi járás

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
1. Csíkborzsova	639	–	–	–	639
2. Csíkdelne	699	–	–	–	699
3. Csíkpálfalva	651	–	–	–	651
4. Csíkszentmihály	2206	334	3	–	2543
5. Csíkszentmiklós	1100	–	–	–	1100
6. Szépvíz	2974	92	8	4	3078
Összesen	8269	426	11	4	8710
	94,9%	4,9%	0,2%	0,0%	100%

Összesítés

	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
Csíksereda rtv.	3 591	44	45	21	3 701
Gyergyószentmiklós rtv.	8 549	155	115	86	8 905
Felcsíki járás	33 737	15	48	136	33 936
Gyergyószentmiklósi járás	34 475	1058	274	260	36 067
Kászonalsíki járás	21 756	36	17	40	21 849
Szépvízi járás	8 269	426	11	4	8 710
Összesen	110 377	1734	510	547	113 168
	97,5%	1,5%	0,5%	0,5%	100%

Az alapszabály 193. paragrafusa értelmében csak a 8. cikkelyben felsorolt jogosultak leszármazottai voltak részesíthetők ösztöndíjban.³¹

Ennek ellenére a vagyon jövedelméből közvetlenül vagy közvetett módon mindenkinek jutott, aki Csík megyében élt, így természetesen a Csík megyei románoknak is; leginkább azoknak a román községeknek, amelyek a magánjavak birtokainak közelében feküdtek. Mindekenlőtt Békás, Bélbor, Holló mint teljesen román lakosságú és Tölgyes mint vegyes lakosságú falvaknak. „E négy község román lakosai a szó szoros értelmében a Magánjavak birtokaiban éltek, és anyagi gyarapodásukat is a javakat kezelő igazgatóság nagylelkűségének köszönhették.”³² E községek lakosai a Magánjavak tulajdonát képező hegyi és havasi legelőket pottom bérösszeg fejében használták. A világháború alatt elpusztult falvaik újraépítésére a Magánjavaktól ingyen 40 000 köbméter épületfát, valamint rengeteg tűzifát kaptak. Békás község területén 54 román család jutott olyan belterülethez, melyen letelepedhetett.³³

A Csíki Magánjavak akkoriban a következő ingó és ingatlan javakból tevődött össze:

³¹ *Panasz*, 5.

³² Bíró Sándor: *A Csíkmegyei Magánjavak*. Magyar Szemle (Ezután: MSz) XLI (1941). 183.

³³ Pál Gábor: *A Székelyföldi közbirtok és az agrárreform*. Magyar Kisebbség (ezután: MK) II(1923). 2. sz. 56.

Ingatlanok

– összesen 62 604 hold (35 997 hektár), amely a következőképpen oszlott meg: 54 515 hold (31 346 hektár) erdő, 8014 hold (4608 hektár) legelő, rét, szántó és 75 hold (43 hektár) beltelkek.³⁴

Továbbá:

– Csíkszeredán egy modern, egyemeletes kőház gazdasági épületekkel polgári leányiskola és bentlakás céljára;

– Csíkszeredán egy Vigadó-épület színház- és bálteremmel;

– Csíkszeredán egy hatalmas kaszárnya, melyet 1918 előtt a honvédség céljaira a magyar állam bérelt;

– Csíkszeredán két egyemeletes és egy földszintes bérház;

– Csíkszeredán egy 150 hold (86 hektár) birtokon mintagazdaságot folytató földműves iskola;

– Csíksomlyón egy 90 férőhelyes, ingyenes nevelésre apácák vezetése alatt berendezett árva- és szeretetház;

– Borszékfűrdőn egy 22 szobás teljesen berendezett villa, a vagyonhoz jogosult szegény sorsú betegek részére;

– Tölgyesen s a birtok több részén gazdatiszti és tisztviselői lakások, erdőőri lakok, vadászházak, menedékházak, gazdasági épületek stb.;

– A birtok különböző részén az erdők kitermeléséhez és a fa feldolgozásához szükséges vízi létesítmények, fűrészek, épületek stb.

Ez az ingatlan vagyon 1914-ben 105 820 000 aranykorona becsértéket képviselt.

Ingó javak

– Egy Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék Kisegítő Takarékpénztár, annak összes kihelyezett vagyonával;

– 2 800 000 korona készpénz az 1913-as árfolyamon;

– a javak igazgatásához szükséges mindennemű ingósági felszerelések, irodai és tisztiszálló bútorok, tűzmentes szekrények, irattárak, gazdasági felszerelések, állatállomány, fogatok, szekerek, az egyes ingatlanok berendezései, gabona stb.

II

Ennek a nagy és tisztán magyar jellegű alapnak sorsfordulója volt az 1918. évi hatalomváltás, majd az 1920. június 4-i trianoni békeszerződés után sietve hozott földreform-törvények, amelyek az új uralom legelső rendelkezései voltak. Ezen törvények rendelkezései közül csak azokat a részeket, illetve csak azoknak a következményeit említem, amelyek a Csíki Magánjavakat közvetlenül érintették.

„A román impérium Csík vármegyére való tényleges kiterjesztése után – amely gyakorlatilag az impérium átvételével s az összes vármegyei tisztviselőknek a román hűségeskü megtagadása címén a vármegye házáról való kiűzésével 1919. május 1-én történt meg – a Csíki Magánjavak vagyona állandóan szálka volt a román állami közegek s főképpen a prefektusok szemében, és sokszor történt kísérlet arra, hogy erre a vagyonra kezet tegyenek.”³⁵ Az Alap

³⁴ Bár Venczel József alább 62 501 kataszteri holdat említ, én a forrásokban többnyire 62 604 hold nagyságú területtel találkoztam.

³⁵ Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászsónszékek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Bp. 1937. 493.

rendezett jogállása azonban – amely azt igazolta, hogy ez a vagyon magánvagyon s nem vármegyei – egy ideig elég nagy súlyú bizonyíték volt az átvétel megakadályozására.

Az első román agrárrendelet-törvény (Erdélyre, a Bánságra és a többi volt magyar területre vonatkozó 3911. számú királyi rendelet), amelyet az Erdélyi Román Nemzeti Tanács 1919. augusztus 12-én 3911/1919. szám alatt hozott és a román király 1919. szeptember 10-én megerősített, kifejezetten kivette az összes határőrvidéki ezredek közvagyonát az agrárreform s így a kisajátítás alól. A törvény 2. paragrafus 2. bekezdés b. pont harmadik mondata a következőképpen szól: „Nem fognak e kategória alá tartozni és e pontban foglalt intézkedések alapján nem lesznek kisajátíthatók politikai községeknek erdői, hegyei és községi legelői, továbbá az 1898. évi XIX. számú magyar törvénycikk I. szakaszának b., c. és d. pontjaiban körülírt közbirtokosságoknak, úgyszintén a volt határőrvidéki ezredek vagyonszösségének hasonló birtokai.”³⁶

Azonban e rendelkezés előtt meghozták az 1921. július 30-i végleges agrártörvényt. E törvény már csak a volt naszódi II. Román határőrezred vagyonát mentesítette a kisajátítás alól. A II. fejezet 24. cikk c. pontja így fogalmaz: „A volt naszódi II. Román határőrezred községeinek legelői, melyeket az 1890. évi XVII. törvénycikk szabályozott, mint községi legelők minden kisajátítási eljárás nélkül megmaradnak. Ezeket a legelőket a volt határőr községek minden lakója használja, még ha nem is származik határőr családból.” A III. fejezet 32. cikk c. pontja hasonló: „A volt naszódi II. román ezred községeinek határerdei az 1890. évi XVIII. törvénycikk értelmében minden kisajátítási eljárás nélkül községi erdőkként megmaradnak. Ezeket az erdőket a volt határőr községek minden földműves lakója használja, még ha nem is származik határőr családból.”³⁷

A többi határőrezredre külön nem intézkedvén, azok a törvény egyéb rendelkezéseivel a kisajátítás alá kerülő „objectumok között hagyattak meg”.

Később, a törvény végrehajtása során a Karánsebesi Román Határőrvidéki Alapot szintén mentesítették a kisajátítás alól.

Így tehát csak a Csíki Magánjavak voltak kisajátíthatók. A hatalom élt is ezzel a „lehetőséggel”, s már az első alkalommal 34 146 hold került kisajátítás alá.

A földreform telekkönyvei szerint a kisajátított 34 146 hold a következőképpen oszlott meg:

- a) az úgynevezett igényjogosultak 767 holdat;
- b) a szomszédos községek és havasi telepek 9334 holdat;
- c) 83 egyházközség 1036 holdat;
- d) a bélbóri állami iskola 6 holdat;
- e) állami tartalékként az erdőigazgatóság 23 003 holdat kapott.

A juttatásban részesültek közül csak 12 volt magyar nemzetiségű (22 hold részesedéssel); a 83 egyházközség közül csak 14 volt római katolikus (257 hold részesedéssel). Így tehát a kisajátított 34 146 holdból mindössze 279 hold maradt magyar kézen.³⁸

Az történt tehát, hogy azoknak a javaknak, amelyek román kézen voltak, előzetes állásuk alapján magánjogi helyzetüket elismerték, míg a székely határőrök közös javainak magánjellegét nem ismerték el, s az agrárreform során a román népesség közt osztották szét, a fennmaradó rész pedig a román államra szállt.

³⁶ Monitorul Oficial (ezután: MO) 1919. szeptember 12. 117. sz.

³⁷ MO. 1921. július 30. 93. sz.

³⁸ Venczel József: *A volt határőrezredek vagyonának sorsa*. Kvár 1944. 9.

A Csíki Magánjavak nevében dr. Gaal Endre, az alap igazgatója és dr. Györgypál Domokos, az alap igazgatótanácsának elnöke többszöri eredménytelen fellebbezés után memorandumot vitt Bukarestbe, s azt a Kamarához és a Szenátushoz, továbbá több miniszterhez nyújtotta be. Az Averescu-kormány bukása után az uralomra jutott liberális kormány földművelési miniszterének, Alexandru Constantinescunak ugyanezt a memorandumot szintén átadták.³⁹ Továbbá 1923. február 1-én a Magánjavak igazgatója egy felülvizsgálati kérelmet intézett az Agrár Bizottsághoz.⁴⁰ Az Agrár Bizottság azonban 1923. február 26-i ülésén Alexandru Constantinescu földművelésügyi miniszter elnöklete alatt a beadott fellebbezéseket és felülvizsgálati kérelmet visszautasította, s ezzel egyidejűleg az agrár bizottságok határozatait (Gyergyó Járási Bizottság 1922. szeptember 18-án kelt, 282. szám alatti, 1922. szeptember 23-án kelt, 281. szám alatti, 1922. szeptember 30-án kelt, 280. szám alatti, 1922. október 26-án kelt, 554. szám alatti kisajátító határozatok, valamint a Csík Megyei Bizottság 1922. december 4-én kelt, 75 bis számú kisajátító határozatát) azzal az indoklással semmisítette meg, hogy „1769-ben Ausztria és Törökország között kelt egyezség útján Moldva területéből elvett s 1869. évi február 16-án I. Ferenc József császár által Csík vármegye közösségének haszonélvezetül átadott javak teljességgel és joggal a román állam tulajdonát képezik, minek folytán rájuk vonatkozólag kisajátításnak helye nincs, míglen a román állam azon hivatással, hogy a földművelési, erdészeti, kereskedelmi, ipari, bányászati, közművelődési stb. közterheknek eleget tesz, joggal visszanyeri ezen javaknak kihasználási jogát is, és pedig mindennemű kártalanítási kötelezettségek nélkül, amelyekkel senkivel szemben nem tartozik, s az ezen javakra vonatkozó bármiképpen létező igazgatóság (kezelőség) elvesztvén létjogosultságát, megszűnik, illetve átmegy az államra mint ezen javak tulajdonosára.”⁴¹

A döntést csakhamar végrehajtás követte: 1923 áprilisában a román kormány a Magánjavak Igazgatóságát feloszlatta és a vagyont birtokba vette. Az Agrár Bizottság tehát azon az állásponton volt, hogy a Csíki Magánjavak magyar állami vagyont alkottak, s így a magyar állam helyébe lépő román állam vagyonává váltak.

Az Agrár Bizottság fenti határozata teljes egészében törvényellenes volt mind anyagi jogi, mind eljárásjogi oldalról.

A) Anyagi jogi oldaláról nézve azért, mert a tulajdonjogi vitában az intézmény tulajdonjoga a csíki székelyeket illeti meg s nem az államot, erre vonatkozólag lásd az eddigi fejtegetéseket, és pedig:

a) II. József császár 1783. augusztus 27-én 1472. szám alatt kelt határozatát, amely úgy rendelkezik, hogy „A havasok és területek, amelyek a moldvaiaktól és havasalji oláhoktól szerezettek vissza, egyedül csak a határőr katonaság használatára és javára engedtesse nek át”. Bár jogilag nem teljesen pontos ez a megfogalmazás, a császár a tulajdonjogot mégis átengedte, hiszen ugyanezen adománylevelél a háromszéki székelyeknek és a fogarasi románoknak is adományozott ingatlanokat. Ez utóbbi csoportokba tartozó határőrök családonként maguk között felosztották, egyéni tulajdonba vették át a valamikori közös tulajdont: ez ellen soha senki kifogást nem emelt, tulajdonjogukat senki nem zavarta;

b) Ferenc József 1869. február 16-án Bécsben kelt „legkegyelmesebb elhatározását”, amely azt mondja, hogy a birtokokat „részint Csíkszék. részint Háromszék közösségének [...] kegyelemből, az idegenjog épségben tartása mellett visszaadni rendelem”;

³⁹ *Panasz*, 35.

⁴⁰ *I.m.* uo.

⁴¹ *I.m.* 31.

c) A csíki székelység javára adott tulajdonjogot megerősíti, hogy a közösség 54 éven át, 1923-ig a javakat zavartalanul birtokolta, amely birtoklás az akkor fennállott törvények értelmében önmagában véve elbirtoklás jogcímén is megalapozta a tulajdonjogot;

d) A magyar állam is elismerte a tulajdonjogot, mert többször is megerősítette a Csíki Magánjavak alapszabályát, valamint több alkalommal létesített a Magánjavakkal szerződéses viszonyt. A vármegye – többek között – 1910-ben és 1919-ben kölcsönt vett fel a Magánjavak pénztárából, s ezeket a kölcsönöket hiánytalanul vissza is fizette. A magyar honvédelmi minisztérium több éven keresztül a Magánjavak tulajdonában lévő épületet bérelt Csíkszeredában, a pénzügyminisztérium pedig egy szépvízi házat bérelt a pénzügyőrség részére. A földművelésügyi minisztérium szintén bérelt egy birtokrészt a Magánjavaktól.

Sőt a trianoni békeszerződés után a román királyi kincstár is kötött bérleti szerződést a Magánjavakkal. Ennek eredményeképpen éveken át bérben tartott egy épületet dohányraktár céljára, egy másikat a Siguranța, míg egy harmadikat az erdészeti hatóságok részére. 1923-ig a román kincstár mind a három épület évi bérét pontosan fizette.⁴²

e) Minden telekkönyvben „Csík-, Gyergyó- és Kászonszék” már az „A” lapon mint tulajdonosok vannak bevezetve. Ezzel a megjelöléssel akkor a felvevő bizottság a visszaszerzett birtokok tulajdonosait jelölte meg.⁴³

B) Eljárásjogi oldalról nézve azért tarthatatlan az Agrár Bizottság álláspontja, mert:

a) Döntése meghozatalakor a tulajdonjog kérdésének bírálatába bocsátkozott, sőt ítélkezett, ezért az agrártörvényben megállapított hatáskörét túllépte, következésképpen határozata törvényellenes;

b) Az alkotmány értelmében vagyonától bírói ítélet nélkül senki sem fosztható meg, bírói ítélet pedig csak bírói fórumokon hozható. Tekintettel arra, hogy az Agrár Bizottság nem bírói fórum, határozata alkotmányellenes.⁴⁴

„Így tehát a román állam [...] a magánjog legelemibb alapelveit is megsértve hajtott végre egy olyan elkönfiskálást, amelyre a jogéletben példa nincsen, s amelyet mással, mint a Constantinescu által a parlamentben is hangsúlyozott »hazafias« bosszúállással alátámasztani nem lehet. Ez a világra szóló sérelem, egy hazájától amúgy is megfosztott, elpusztulásra kárhoztatott népfajnak folyton égő sebe orvosolatlanul nem maradhat, mert ellenesetben megrendül a hitünk az igazság szent eszméjében.”⁴⁵

Így az az eset állott elő, hogy a teljesen azonos jellegű két román határőrvidéki alap érintetlenül maradt, a magyar alap viszont nem; világos tehát, hogy tisztán politikai elnyomás szándéka vezette a román államot. Ez legtisztábban Alexandru Constantinescu földművelésügyi miniszternek a Kamara előtt 1923. december 7-én egy interpellációra adott válaszából derül ki: „Az Agrár Bizottság határozata nagyszerű jogi aktus volt, egyben fenséges hazafias cselekedet, amellyel igazságot szolgáltatott a múlt igazságtalanságaiért és nyomorúságaiért [...] E határozat örök dicsősége lesz jogi évkönyveinknek. A parasztok fizetni fognak azért, amit kapnak, ami pedig marad, az az államé lesz. s ezért senkinek sem kell majd fizetnie. Íme az oltalom, amelyet én az idegeneknek szolgáltattam, hogy ki ne vonhassák magukat törvényes kötelezettségeik alól.”⁴⁶

⁴² *I.m.* 12.

⁴³ *I.m.* 40.

⁴⁴ Papp József: *A csíki székelység panasza a Nemzetek Szövetsége előtt.* MSZ XXIV(1930), 166.

⁴⁵ *I.m.* 170.

⁴⁶ *Desbaterile Adunării Deputaților.* MO. 1923. dec. 25-i számának melléklete.

„Így fosztottak meg jog, törvény, igazság, sőt béke- és kisebbségi szerződés ellenére több mint 100 000 magyart javaiktól, akiknek a békeparancs szerint román állampolgárokká kellett lenniük, s ráadásul taps és helyeslés között nevezték őket idegeneknek!”⁴⁷

A csíki székelyek nem nyugodtak bele vagyonuk elkobzásába és az igazságtalan eljárásba. A Magánjavak Igazgatósága az országgyűlés mindkét házához és az érintett minisztériumokhoz is beadványokat intézett. Ugron István a Magyar Szövetség nevében, majd Sándor József képviselő újabb küldöttség élén kérte Alexandru Constantinescu földművelésügyi minisztert az igazságtalanság orvoslására. A miniszter rögtöni intézkedést ígért, de ígérete teljesítés nélkül maradt.⁴⁸

Ilyen előzmények és kilátástalanság után a Magánjavak Igazgatósága a Nemzetek Szövetségéhez akart fordulni segítségért és jogorvoslatért, de 1923-tól 1929-ig a román kormány erőszakkal, erkölcsi kényszerrel és a megfélemlítés minden lehetséges eszközével meghiúsította a panasznak Genfben való benyújtását. Egnéhány példa azokból az intézkedésekből, amelyek az „ellenállás” megtörését célozták:

1) A Belügyminisztérium közigazgatási vezérfelügyelője 1923. március 26-án a következő átiratot intézte a Csíki Magánjavak Igazgatóságához:

„A Csíki Közösség Javainak Igazgatóságához.

Tekintettel arra, hogy az Agrár Bizottság folyó év II. 26-án kelt 11. számú határozata folytán a Csíki Közösség Javai elnevezés alatt ismeretes egész ingó és ingatlan vagyona az állam patrimoniumába ment át;

tekintettel arra, hogy ezen vagyon átvételével megbízott bizottság, behelyezkedvén a csíkszeredai volt igazgatóság hivatalos helyiségeibe, folyó év március 24. napján már meg is kezdte működését,

van szerencsénk tudomására hozni, hogy ezen időponttól kezdve az Önök Igazgatósága megszűnván, nem fejthet ki többé semmilyen tevékenységet ezeknek a javaknak igazgatóságában.

Csíkszereda, 1923. március 26-án

A BM. megbízottja: Dr. George Baiulescu, közigazgatási vezérfelügyelő.”⁴⁹

2) A Csíki Magánjavak Igazgatóságának Csíkszeredán 1923. augusztus 22-én kelt kérvényével bejelentett közgyűlését a csíkszeredai rendőrség vezetője nem engedélyezte. Válaszában a következő záradék található:

„1923. VIII. 26.

Ez az intézmény mint már nem létező, ismeretlen lévén: a közgyűlés megtiltatik.”⁵⁰

De ennél tovább is mentek: dr. Gaal Endre igazgató, az igazgatótanács felkérésére, *A Csíkmegyei volt Székely Határőrezredekelt alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező Ruházati Alaphoz, röviden Magánjavakhoz jogosult csíki székely családok panasza a Népek Szövetségéhez* címmel egy dokumentumokkal, okiratokkal alátámasztott tanulmányt írt 1923 augusztusában, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a Nemzetek Szövetsége elé terjesztik. A Csíkszeredai Siguranța főnöke azonban a Panasznak mind az eredeti, mind további 400 példányát rendőri erővel elkoboztatta. Gaal Endrét, a memorandum szerzőjét pedig felszólították,

⁴⁷ Olay Ferenc: *A „Csíkmegyei Magánjavak” román uralom alatt*. Budapesti Szemle 1935. 238. k. 158.

⁴⁸ Biró Sándor: *I.m.* 313.

⁴⁹ MOL. K-63-1929-27/6.

⁵⁰ Uo.

hogy a Vigadó épületében levő lakását 24 órán belül ürítse ki.⁵¹ Egyidejűleg azonnali kiutasítással fenyegették meg azokat, akik ebben az ügyben továbbra is ellenkezni mernek.

Azt, hogy nem volt igaza sem az Agrár Bizottságnak, sem annak a számtalan politikusnak, közigazgatási alkalmazottnak, akik a szavukat ebben az ügyben hallatták, néhány esetben maguk is beismerték.

1) Már az úgynevezett csucsai paktumban is foglalkoztak ezzel a kérdéssel. Ez a megállapodás 1923. október 23-án jött létre, s a végleges szövegét 1923. október 31-én Bukarestben írták alá a Magyar Párt és a Néppárt képviselői. A paktum VII. fejezet 4. pontja többek között azt is kimondja, hogy „A Csík megyei Magánjavak panasza igazságos módon oldassék meg az agrártörvény rendelkezéseinek megfelelően, s e kérdés végleges megoldásáig adassanak vissza a vagyonszövetségnek mindazok a vagyontárgyak, melyek az agrártörvény értelmében nem esnek kisajátítás alá”.⁵²

2) Az Averescu-kormány a Magyar Párttal Kolozsváron 1927. november 11-én kötött megegyezés I. fejezet 3. pontjában az Alap kezelésének a régi kezdekbe való visszaadását ígérte meg.⁵³

3) 1928-ban a Iuliu Maniu által vezetett parasztpárttal való egyezkedés eredményeképpen Maniu átvette az erre vonatkozó memorandumot, s ennyit mondott: „Vélt igazukat meg fogom vizsgálni.”⁵⁴

Ezek az ígéretek – a többihez hasonlóan – sem az Averescu-, sem a Maniu-, sem más kormány alatt nem váltak valóra.

Ilyenformán tehát minden arra irányuló igyekezet, hogy a csíki székelyek igazuknak Romániában törvényes és politikai úton érvényt szerezhessenek, meghiúsult, és teljesen reménytelenné vált.

Az erdőkisajátításokat, melyek sok száz milliós értéket képviseltek, kivétel nélkül „nemzeti célokra” rendelték el, ami azt jelentette, hogy nem kizárólag a törvényben kikötött egyedi célra fordították, hanem a különleges rendeltetés nélkül kisajátított birtokokhoz sorolták. Ezekből a területekből az állam bármekkora megtarthatott magának. Ez történt a Csíki Magánjavakkal is. Azt a részét, amelyet nem osztottak ki a román községeknek, az állam kapartotta meg, s a lehető leggyorsabban bérbe adta román fakereskedőknek, akik kíméletlen módon kezdték pusztítani a székelyek évszázados erdeit.

Ilyen előzmények után 1929. június 25-i keltezéssel az Alap ingatlanainak és ingó vagyonának kisajátítása, majd elkobzása miatt a Csíki Magánjavak jogosultjainak képviselői részletesen indokolt panasszal, az azt alátámasztó dokumentumok sokaságának csatolásával fordultak a Nemzetek Szövetségéhez, hivatkozással a Párizsban 1919. december 9-én kötött kisebbségi szerződés 9. paragrafusára, amely a faji, vallási és nyelvi kisebbségek jogait biztosítja. A panaszíratot a Csíki Magánjavak Igazgatótanácsának elnöke 1929. július 22-én Genfben kelt kísérőlevelével küldte a Nemzetek Szövetsége Kisebbségi Osztálya vezetőjének. A panasz végén a Nemzetek Szövetségének sürgős közbelépését kérték, mert a román kormány kész

⁵¹ Willer József: *A csíkiak elkobzott panaszához*. MK. XIX(1923). 19. sz. 713.

⁵² Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Bp. 1941. 47–18, 282.

⁵³ Olay Ferenc: *l.m.* 158.

⁵⁴ Bíró Sándor: *l.m.* 314.

helyzetet akart teremteni azáltal, hogy a földeket és erdőket legnagyobb részét a román lakosság részére juttatja.⁵⁵

A beadott petíciót – miután alaki szempontból elfogadhatónak találták – a Nemzetek Szövetségének Kisebbségi Osztálya szabályszerű eljárás alá vette. Észrevételei közlése végeztetve kiadta ezt a román kormánynak. A román kormány a maga álláspontja mellett ellenhangulatot csinálendő, nagyszabású sajtókampányt indított.⁵⁶

A román kormány a hozzá kiadott panaszra a genfi román titkárság útján 1929. október 2-án válaszolt. Eszerint a petícióra adandó válasz csak az lehetne, hogy a panasz az agrártörvény ellen szól, ami általános érvényű, így tehát hozzájárulni nem lehet, még kevésbé, hogy valamely kisebbségnek előnyt biztosítson. Ezennel a román kormány a következőket jegyzi meg:

Sem a panaszosok, sem az általuk képviseltek nem tulajdonosai azoknak a javaknak, amelyeket követelnek, mert azok állami tulajdonok voltak a múltban, s mint ilyenek, utódlás jogán kerültek a román állam birtokába.

A használati jog nem a székely ezredké vagy leszármazóiké, hanem azon terület összes lakóié volt, s erre e javak kisajátításánál tekintettel voltak.

Nem elkobzásról van szó, hanem az agrártörvény rendelkezései alapján a vidék lakosságának javára szolgáló kisajátításról.

Ugyanezt az eljárást követték az összes többi hasonló vagyonnal, így a román Naszódai Határőrvideki Alappal is.⁵⁷

Egy még részletesebb választ is ígért s nyújtott be a román kormány 1930. január 9-én, amelyben megismétlik a fentebb felsorakoztatott érveket, némi módosítással és kiegészítéssel:

– a kisajátítást végző bizottság nem lévén politikai szerv, nemzetiségre és politikára való tekintet nélkül függetlenül végzi feladatát:

– a Csíki Magánjavak a magyar állam tulajdonából – jogutódlás alapján – átmentek a román állam tulajdonába;

– a kisajátítással a székelyek „nyertek”, mert így a földek tulajdonukba mentek át, igaz, hogy ez alkalommal „néhány” román is kapott a földekből;

– az ingóságokat szintén jogosan vehette el a román kormány;

– annak, hogy a két román származású Alapot nem vették el, az az oka, hogy a Csíki Magánjavakat a székelyek 1848–1849-es viselkedése miatt az osztrákok elkobozták, a másik kettőt nem. A románok közös tulajdonát azért hagyták meg, mert ellenkező esetben a haszonélvezők rosszabb helyzetbe kerültek volna;

– a román kormány egyébként „megdöbbenését” fejezi ki azért, hogy az agrárreformot az a kisebbség hozza vitába, amely abban a „jótéteményben részesült”, hogy a román eredetű lakossággal való elbánásban és előnyökben egyformán részesül.⁵⁸

A Csíki Magánjavak Igazgatótanácsa még 1929. december 15-én a Nemzetek Szövetségének Tanácsához intézett első kiegészítő beadványában rámutatott arra, hogy az elkobzás nem a román agrártörvény alapján történt, hanem azzal az indoklással, hogy az Alap mint magyar állami tulajdon jogutódlás címén vétetett el a román állam javára. Az agrártörvény alapján

⁵⁵ MOL. A Nemzetek Szövetsége által 1931. április 10-én közzétett C. 174/1931. I. számú, angol nyelvű dokumentumgyűjtemény C. 502/1929. I. szám alatti dokumentuma. 5.

⁵⁶ Balogh Artúr: *A csíkmegyei magánjavak = Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929.* 227.

⁵⁷ MOL. C. 502/1929. I. sz. 24.

⁵⁸ Uo. C. 33/1930. I. sz. 25.

ugyanis a nagy számú épület, árvaház, iskolák, takarékpénztár, berendezés stb. s az Alap földbirtoka nem lett volna minden térítés nélkül elkobozható.⁵⁹

A román állam több ízben is bizonyítékát adta, hogy nem állami, hanem magántulajdonról van szó:

– 1929 júniusában a román országgyűlés az 1924/154. számú törvényt módosította a Csíki Magánjavakkal azonos származású és jellegű Naszódi és Karánsebesi Határőrzési Alapok erdeinek kezelése szempontjából. Ennek d) és e) pontja kimondja, hogy a régi II. Naszódi Határőrzés, illetve a régi XIII. Karánsebesi Határőrzés tulajdonát alkotó erdők saját szabályzatuk szerint lesznek a jövőben is kezelendők, az állam felügyelete és ellenőrzése alatt.

A fent említett törvény indoklása kimondja, hogy az állami felügyelet alá helyezett erdők a régi határőrzések leszármazói összességének tulajdonát alkotják.

Szintén a törvény indoklása szerint az 1879. augusztus 24-én kelt szabályzat alapján a feloszthatatlan és független vagyon felett a XIII. határőrzés családjai gyakorolják a tulajdonjogot. Az új alapszabályzatot 1925. június 25-én a földművelésügyi miniszter hagyta jóvá.⁶⁰

Mindezek azt bizonyítják, hogy az összes azonos származású és azonos jogi természetű határőrzési vagyonalapok magántulajdonként alkotnak, s így állami jogutódlás címen nem elkobozhatók, következésképpen állami tulajdonként nem alkothatnak.

De ezen túlmenően minden kétséget kizáró módon igazolódik, hogy e vagyon nem volt soha magyar állami tulajdon, mert a magyar állami javakról a magyar törvények (1870: XVIII. tv., 1880: LXVI. tv., 1897: XX. tv.) értelmében vezetett törzskönyvekben és leltárakban ez a vagyon sohasem szerepelt.

Az igazgatótanács tagjai még ebben a hónapban, pontosabban 1929. december 23-án, újabb, második kiegészítő panasziratot terjesztettek a Nemzetek Szövetsége elé. Ebben hivatkoztak arra, hogy panaszukban kérték az erdők hirtelen folyamatba tett kitermelésének megakadályozását. Sajnos, a Nemzetek Szövetségének Tanácsa nem rendelkezett ilyen értelemben, s így történhetett meg, hogy a panasz beadása óta a Magánjavak erdeit a hatóságok engedélyével gyorsított ütemben termelték ki. E tények alapján a román országgyűlés két magyar tagja beadványban felhívta a miniszterelnök figyelmét erre az állapotra (beadványuk 1929. november 30-án 6608/1929 szám alatt van beiktatva), de erre vonatkozólag intézkedés nem történt.

Az erdő kitermelését a földművelésügyi minisztérium erdészeti osztálya kizárólag román lakosságú községekből alakult szövetkezeteknek és görögkeleti vagy görög katolikus román művelődési egyesületeknek adta ki mérsékelt vételár ellenében. Többször – túlnyomórészt románok – nagy mennyiségű fát kaptak a valódi érték csekély hányadáért. „Ha ez az eljárás még egy ideig eltart, akkor e vagyonosság erdei tökéletesen meg fognak semmisülni” – írják a panaszosok 1929 decemberében. Ezért kérik a Tanácsot, hívja fel a román kormányt, hogy függesse fel a kitermelést az ügy jogerős eldöntéséig, és a panaszt a Tanács mielőbb vizsgálja meg.⁶¹

A román kormány nevében Antoniadé Constantin meghatalmazott miniszter a Népszövetség román titkársága útján 1930. május 8-án válaszolt a két kiegészítő panasziratban foglaltakra, s biztosította a bizottságot, hogy a kormánynak sem a múltban, sem a jövőben nem szándéka az erdők gyorsított kitermelése abból a célból, hogy a jelenlegi helyzetet megváltoz-

⁵⁹ Uo. C. 266/1930. I. sz. 28.

⁶⁰ MO. 1929. június 15-i 129. sz.

⁶¹ MOL. jegyzet C. 266/1930. I. sz. 33.

tassa. A kormány szerint a panaszosok állításai már csak azért sem igazak, mert az egész területből csak 15 130 hold (8700 hektár) van birtokában, mivel a többit a községek között már szétosztották, ezek pedig szabadon rendelkeznek a kitermelés felett. Az állami erdőkben csak tervszerű fakitermelés folyik, és az évi eladások csak a veszendőben lévő fákra vonatkoznak. Az állami erdőknél a kormány igyekezni fog az erdőségek megőrzésére, s a hivatkozott eladások is csak azok voltak, amelyeket még a régi igazgatóság hagyott jóvá. A kitermelt 3083 hold (1773 hektár) erdőt az állam fogja saját költségén újraültetni.

A válasz második felében a már ismertetett képtelenségeket próbálják bizonyítani, nevezetesen azt, hogy

- a székelyek nem voltak tulajdonosok;
- Karánsebesi Alapnál a felosztás elmaradása csak az ottani lakosság előnyére szolgált;
- az elbánás egyenlő volt, s ha valakinek a három érdekelt közösség közül panaszra lehetne oka, az csak a Naszód-vidéki határőr lakosság lehet, akiket az agrártörvény alapján meg rövidítettek, mert a vidék egész lakosságát bevonták a felosztott vagyron élvezetébe;
- az újabb román törvények semmiféle kapcsolatba nem hozhatók a panasszal.⁶²

A Nemzetek Szövetsége Kisebbségi Osztályának igazgatója 1930. június 19-én a román titkárság vezetőjéhez intézett levelében közölte, hogy a kérdés megvizsgálására Perzsia, Nagy-Britannia és Finnország képviselőiből kiküldött bizottság 1930. május 12-én ülést tartott, s ezen a kiegészítő panaszokat és a román kormány észrevételeit vette tárgyalás alá. Ennek az volt az eredménye, hogy a bizottság a kérdés tisztázása érdekében és javaslatának megtétele előtt az alábbiakra vonatkozólag óhajt kiegészítő felvilágosítást kapni:

- az 1869. január 23-án kelt „császári elhatározás” tartalmára;
- az agrártörvény értelmében fel nem használható javak rendeltetésére a felosztás alkalmával;
- az 1923. évi agrártörvény alapján tett intézkedések előtt a földek telekkönyvi bejegyzésére.

Továbbá a bizottság megismételte óhajtát – amit már előző ülésén is megtett – az erdők kitermelése ügyében, mert úgy értelmezte, hogy nemcsak a 15 130 hold (8700 hektár) állami erdő, hanem az egész erdőségnek a felügyelete az állam alá tartozik. Végül kéri a felvilágosítások mielőbbi megadását, hogy a legközelebbi ülésén azokat tudomásul vehesse.⁶³

A román kormány válasza 1930. szeptember 3-án érkezett meg. Ebben csatolja az 1869. évi királyi elhatározás hiteles szövegét, majd a Csíki Magánjavak 1923. év előtti rendeltetését próbálja értelmezni.⁶⁴ Az okirattal ellentétben azt próbálja bizonyítani, hogy a javak az egész Csík megye népének javát szolgálta. Ez nem igaz, mert az okiratból világosan kitűnik, hogy az Alap „a székely nemzet jólétét” szolgálta és képes ezt „előmozdítani részint Csíkszék, részint Háromszék” közösségeiben.

A „csíki románok teljesen és rendszeresen meg voltak fosztva e javak élvezetétől, és csak a magyar lakosság volt egyedül a kedvezményezett” érvel a román kormány. Ez nyilvánvaló torzítás, hiszen 1860-ban az Alapot csak a székelyek kapták, s közülük sem valamennyien, hanem a határőr családok leszármazói, illetve a határőr községek. Az 1909. évi alapszabály is felsorolja ugyanazokat a községeket, amelyek az 1784-es határőrség-szervezőkor készült jegyzőkönyvekbe vannak foglalva.⁶⁵ Mivelhogy ezekben a jegyzőkönyvekben nem szerepel

⁶² Uo. C. 266/1930. I. sz. 34.

⁶³ Uo. C. 174/1931. I.sz. 35.

⁶⁴ Uo. C. 174/1931. I.sz. 36.

⁶⁵ Szádeczky Lajos: *I.m.* 638, 640, 814.

román község, illetve román család (azon egyszerű oknál fogva, hogy abban az időben igen kevesen voltak), nem csoda, hogy az Alap juttatásaiból is csak igen ritkán részesültek.

Az 1910-es hivatalos népszámlálási adatok szerint Csík vármegye összlakosságának 86,4%-a magyar és 12,4%-a román, de ha csak a Magánjavakban részesülő községeket nézzük – mint ahogy erre fentebb már rámutattam –, a magyarok aránya 97,5%, a románoké 1,5%; ez a másfél százalék is csak 1734 egyént jelent, ami a 110 377 székelyhez képest elenyésző, de hogy tovább menjek: ennek az 1734 románnak is jó része a határország-szervezés utáni időkből telepedett le Csík vármegyébe, így joggal voltak mellőzve az Alap juttatásaiból, ha egyáltalán mellőzve voltak, mert bizonyítható tény, hogy a román nemzetiségű diákok, sőt a békási, tölgyesi, várhegyi községek (amelyek semmi szín alatt nem tartoztak a Magánjavakhoz) román diákjai is részesültek tanulmányi segélyekben, ösztöndíjakban. De nemcsak a diákokat segítették, hanem – mint erre korábban bővebben is kitértem – mindenkit, aki Csík megyében élt, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségű volt.

A román kormány ebben a válaszában továbbá beszámol a javak hasznosítására nézve, a földek felosztásáról a községek és az egyházak között. Csatolja az épületek felhasználásának kimutatását is. Jellemző a borszéki villára adott felvilágosítás: a villát állami alkalmazottak, különösen a Földművelésügyi Minisztérium tisztviselői és az erdészek használják nemzetiségi különbség nélkül. Ez azért érdekes, mert abban az időben köztudomásúlag magyar nemzetiségű minisztériumi tisztviselő alig vagy egyáltalán nem volt. A csíkszeredai épületekről azt írják, hogy ugyanolyan célra használják fel, mint régebben. Ez vonatkozik – különösen – a kaszárnya épületére (itt mindenképpen meg kell említeni, hogy valamikor a kaszárnya épületét a magyar állam fennhatósága alatt a honvédség céljaira a magyar állam bérelte, míg a román fennhatóság alatt a román hadsereg elfoglalta és használta bérleti vagy más szerződés nélkül). A földművelésügyi iskolát lerombolták – a román álláspont szerint szükségéből, mert úgyszólván összedőlt volna. Helyére egy görögkeleti román templomot kezdtek el építeni (abban a városban, ahol 1910-ben 44 román élt – az összlakosság mintegy 1,2%-a; ebből a 44 román nemzetiségűből csak 21 volt görögkeleti vallású, a fennmaradó 23 pedig görög katolikus); az iskola igazgatójának szolgálati lakásába román görögkeleti pap költözött be. A polgári leányiskola tovább működött azzal a különbséggel, hogy most már nem az Alap költségén, hanem az államén. A színház- és bálteremmel rendelkező Vigadó épülete román erdészmérnököknek és más hivatalnokoknak ad szállást. A csíksomlyói árvaház is tovább működött román állami fennhatóság alatt. Az elkobzott 7 fűrészmalomból csak 2 dolgozott, a többi 5 csak azért nem, mert azt senki sem igényelte.

A román kormány régebbi észrevételeire és nyilvánvalóan alaptalan állításaira reagálva, a panaszosok 1930 májusában dr. Pál Gábor Csík megyei országgyűlési képviselő révén részletes és bizonyítékokkal ellátott emlékirattal válaszoltak, amely megalapozott érvekkel pontról pontra cáfolja a román állításokat.

Többek között bizonyították, hogy

- ezek a területek 1769 előtt nem alkottak Moldvában állami tulajdont;
- 1769 után nem alkottak magyar állami tulajdont;
- az 1848 utáni elkobzás jog- és törvényellenes volt, mert a magyar közjog ilyen büntetést nem ismert;
- telekkönyvileg az a vagyontömeg sohasem szerepelt kincstári vagyonként;
- csak a Csík megyei székelyek a vagyon kedvezményezettjei.

Az emlékirat azt is bizonyította, hogy a hivatalos román állásponttal ellentétben – amely szerint a megye egész lakossága élvezője a vagyonnak – alapvetően csak négy község kapott

erdőségeket, legelőket és szántóföldet a kisajátítás után. Ezek a községek az 1910-es népszámlálás adatai alapján a következő nemzetiségi megosztást mutatták:

Helység	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen
1. Bélbor	105	1067	1	16	1 189
2. Békás	172	6735	–	78	6 985
3. Holló	358	783	17	43	1 201
4. Tölgyes	2177	1022	12	242	3 453
Összesen	2812	9607	30	379	12 828
	21,9%	75,0%	0,2%	2,9%	100%

A négy község közül három román lakosságú, a negyedikben is nagyszámú románság lakik. Az e községek között felosztott területen felüli rész állami tulajdonba került. A községek évek óta jogtalanul juttatták – nevésséges áron – a kitermelt fát főleg más megyéknek és intézményeknek. Az egyéb javak (iskolák, üdülőházak, épületek, ingóságok stb.) szintén csak román célra használatosak.

Egyértelmű, hogy nem az eredeti célnak megfelelően használják, ugyanis Ferenc József uralkodó 1869-ben „a székely nemzet jólétét” kívánta előmozdítani a Csíki Magánjavak viszszaadásával.⁶⁶

1930. július 25-én dr. Pál Gábor a Csíki Magánjavak Igazgatótanácsának nevében is nyújtott be egy memorandumot a Nemzetek Szövetségéhez, térképek, okiratok és statisztikai adatok sokaságával igazolva a beadott panasz állításainak valóságát.⁶⁷

A román kormány 1930. december 20-án genfi képviselője útján beadott válaszában a memorandumban foglalt állításokat a valósággal meg nem egyezőnek minősítette. Ez alkalommal a kormány megjegyezte, hogy az összes kívánt felvilágosítást megadta ugyan, de egyedül a Tanács iránti előzékenységből nem említette idáig, hogy a panaszosok nem kereshetik más úton az elégtételt, csak a belső jog alapján és ennek határain belül, tehát csak a belső jogszolgáltatáshoz fordulhatnak.⁶⁸

A román kormány csak másfél évvel a panasz beadása után döntött úgy, hogy illetékességi kifogást emeljen. Nyilván egy kissé megkésve, mert ilyen kifogást jogvitában nem másfél év múlva, hanem azonnal szoktak emelni. Maga a kisebbségi bizottság is úgy találta, hogy semmi oka foglalkozni a román kormány ezen ellenvetésével, mert hiszen a panaszt már másfél éve tárgyalja.

Előkészítés után a kijelölt bizottság tagjai: Hussein K. Ala elnök (Perzsia), William Maikin (Nagy-Britannia), és Joh. Ludwig Mowinckel (Norvégia) 1931. január 26-án a Nemzetek Szövetsége vezértitkárához intézett jegyzékében kérte a Csík megyei Magánjavak ügyében beadott panasznak a legközelebbi tanácsülés tárgysorozatába való felvételét s e határozatnak a román kormánnyal való közlését.⁶⁹

Az ügy tárgyalására a Nemzetek Szövetségének 1931. május 18-án kezdődő tanácsülésén került sor. Másnap Joshisawa japán delegátus, a kisebbségi ügyek állandó előadója, a következő előterjesztést tette:

⁶⁶ MOL. C. 19/1931. I. sz. 50.

⁶⁷ Uo. C. 19/1931. I. sz. 65.

⁶⁸ Uo. C. 19/1931. I. sz. 81.

⁶⁹ Uo. C. 174/1931. I. sz. 82.

„A kérdés napirendre való tűzését Nagy-Britannia, Norvégia és Perzsia képviselői indítványozták, akik mint a Tanács kisebbségi bizottságának tagjai, előzetesen megvizsgálták az 1929. évi július 22-én beterjesztett kisebbségi kérvényt, valamint a román kormány részéről e tárgyban előterjesztett észrevételeket.

A Nemzetek Szövetsége mellett működő román titkárság vezetője május hó 15-én levelet intézett a Tanácshoz, amelyben bejelentette, hogy a román kormány a kérdés békés elintézése céljából bizottságot nevezett ki. E bizottságnak az a feladata, hogy tárgyalásba bocsátkozzék a kisebbségi kérvény aláíróival, és tanulmányozza az esetleges egyezség módozatait. A román kormány reméli, hogy a meginduló tárgyalások rövid időn belül kedvező eredményre fognak vezetni, és ezért kéri, hogy a kérdést későbbi tanácsülésre napolják el.

Javasolom, hogy a Tanács most egyelőre szorítkozzék ennek a bejelentésnek a tudomásulvételére, és halassa el a kérdés megvizsgálását szeptemberi rendes ülészakára. Meggyőződésem, hogy a Tanács tagjainak egyhangú érzelmeit tolmácsolom akkor, amikor annak a véleménynek adok kifejezést, hogy a meginduló tárgyalások, amint a román delegátus kilátásba helyezte, rövid időn belül mindkét fél számára kielégítő eredményhez juthatnak.⁷⁰

A román delegátus kormánya nevében elfogadta az előadó javaslatát, és megismételte, hogy a román kormány bízik a tárgyalások sikeres kimenetelében. Ezek alapján a május 21-i tanácsülés ilyen értelemben is határozott.

A román kormánynak ez a javaslata – mint az hamarosan ki is derült – az ügy rosszhiszemű elhalasztását volt hivatva szolgálja, hasonlóképpen az illetékességi kifogás kísérletéhez.

A román kormány és a panaszosok között az első találkozó 1931. június 19-én volt Bukarestben, de ez érdemleges megállapodás s így érdemleges döntés nélkül ért véget. A kormánybizottság elnöke, arra hivatkozva, hogy a bizottság a kormánytól további utasításokat kér, a tárgyalást felfüggesztette.⁷¹ Erről a megbeszélésekről egy korabeli tudósító a következőket mondta: „Az ezen kérdésben folytatott első és eddig egyetlen megbeszélés máris dokumentálta a románok rosszhiszeműségét, akik nemcsak mindenféle balkáni fogással mellékvágányra kívánják vinni az ügyet, hanem dilatorikus eljárásukkal az időből is ki akarnak fogyni.”⁷²

A bukaresti napilapok 1931. augusztus 18-i számaikban a Rador távirati ügynökség felhivatalos közlésére hivatkozva elmondták, hogy a Csík megyei volt székely határőrök tulajdonát képező ügynevezett Csíki Magánjavak ügyében csak a román bíróságok illetékesek ítélni. Ez nyilvánvalóan hivatkozás arra az álláspontra, amelyet a román kormány képviselt, és amelyről az 1930. december 20-án kelt levelében tájékoztatta a Nemzetek Szövetségének Tanácsát. Ezen álláspont azonban teljesen tarthatatlan volt, hiszen amint dr. Pál Gábor is rámutatott:

– a Monitorul Oficial című hivatalos lap 1925. március 25-i 68. számában kihirdetett törvény értelmében az agrárügyekben a régi királyságban, Bukovinában, Erdélyben és a többi volt magyar területen a Legfelsőbb Agrár Bizottság az egyedüli illetékes fórum;

– a Csíki Magánjavak visszaszerzése iránt hazai bíróságnál nem volt perelhetési jogosultság, mert az Agrár Bizottság 1923. február 26-i határozatával a javakat állami tulajdonnak nyilvánította, és igazgatótanácsát feloszlatta;

– a tulajdonjogra való igényét tulajdonképpen az államnak bírói úton kellett volna érvényesítenie, mert jogelméletileg a tulajdon védelme a birtokos mellett szól, és az állam volt az,

⁷⁰ Olay Ferenc: *I.m.* 167.

⁷¹ Az 1931. június 20-án Csíkszeredán az 1931. június 19-i bukaresti tárgyalásról felvett jegyzőkönyv alapján. MOL. K-64-27/a-1931.6-10.

⁷² Uo. K-64-27/8-1931. 76.

amely ezt megkérdőjelezte. Különben is senki sem vehet el másnak birtokából önhatalmúlag semmiféle vagyontárgyat csak bírói ítélet alapján. Ez a szabály az államra is vonatkozik;

– nincs semmiféle rendelkezés arra nézve, hogy a kisebbség a belföldi bírósági fokozatokat köteles kimeríteni, mielőtt panasszal élhetne a Nemzetek Szövetségének Tanácsánál;

– a belföldi bíróság előtt a per óriási költségekkel járna, mert a panasz tárgyává tett vagyon 1913-ban 105 820 000 aranykorona értékű volt, így a peres illetékek a pertárgy értékének arányában hatalmas összeget tennének ki. A jogosultak ilyen anyagi eszközökkel nem rendelkeznek.⁷³

Dr. Pál Gábor és társai 1931. augusztus 25-én egy beadványban tájékoztatják a Népszöveget, hogy mi történt a bukaresti tárgyaláson, s azon nézetüknek adnak kifejezést, hogy a kormány részéről nincs komoly szándék a megegyezésre.⁷⁴

A második találkozó 1931. augusztus 29-én – vagyis 69 nappal az előző után – volt Bukarestben. A jogosultak nevében eljáró dr. László Dezsőnek, dr. Györgypál Domokosnak és dr. Pál Gábornak minden jóindulatuk ellenére sem sikerült előbbre jutniuk. A kormánybizottság ugyanis a megegyezésre vonatkozó javaslatait írásba foglalva, a Külügyminisztérium pecsétjével ellátva, de aláírás nélkül adta át a képviselőknek. A javaslat a következőképpen szólt:

– az 1923-ban a román állam által elvett összes javak tulajdonjoga valamikor a magyar államot illette meg, és az utódlás jogán a román állam vált azoknak tulajdonosává. Mégis a román kormány „merő nagylelkűségből” hajlandó arra, hogy az épületek rendeltetése maradjon az, melyet jelenleg szolgálnak, és az állam költségvetésébe felveszi ezeknek az épületeknek a fenntartási költségeit, valamint Csík megye egész lakossága érdekében a megyei hivatalok és más hatóságok, valamint a meg nem jelölt iskolák és egyházak valamennyi költségeit;

– Csík megye bármely nemzetiségű tanulói segélyben való részesítésére az állam és a megye költségvetésébe meg nem határozott összeget vesznek fel;

– a Magánjavak volt alkalmazottainak nyugdíjjogosultságát elismeri a fennálló törvények értelmében.

A kormánybizottság felhívta a jelenlévőket e javaslatok elfogadására és a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott panasz visszavonására.

Mínt hogy a csíki székely határőrezred feloszlatása után a magyar király 1869-ben a Csíki Magánjavak néven ismert összvagyonot örökre, tulajdonjoggal „a csíki székelység jólétének előmozdítására” adta vissza, és annak jövedelmei 1923-ig ezt a célt szolgálták, az erőszakkal elvett és a békeidőben hivatalosan 105 820 000 aranykoronára becsült vagyon tulajdonjogáról a panaszosok képviselői le nem mondhattak, így a kormánybizottság által tett javaslatot elfogadhatatlannak minősítették.

Továbbá hivatkoztak arra, hogy az erdőkből és a legelőkből felénél többet az állam 98%-ban román lakosságnak osztott ki, és az állami tartalékként kezelt erdőkből potom árért többszáz millió lej értékű faanyagot adott át olyan román egyházközségeknek és szövetkezeteknek, melyek nemcsak Csík megyéből, hanem Erdély és Regát számos községéből jelentkeztek, továbbá az egész ország különböző részeiből tízezerrel kérelmező magánosoknak, akik kivétel nélkül román nemzetiségűek voltak. Az erdő kihasználása során az állami felügyelet hiánya miatt a visszaéléseknek és tolvajlásoknak olyan sorozata vált lehetővé, mely mérhetetlen és helyrehozhatatlan károkat idézett elő.

⁷³ Uo. K-64-27/8-1931. 137.

⁷⁴ *Hogyan folynak a Népszövetségnek beígért egyezkedési tárgyalások a román kormány és a „Csíki Magánjavak” megbízottai között* MK. XI(1932). 6. sz. 162. (ezután: *Egyezkedési tárgyalások.*)

A kormánybizottság a panaszosok képviselőinek fenti válasza után, azon indokkal, hogy a kormánytól újabb utasítást kér, a tárgyalást felfüggesztette.⁷⁵

Azt, hogy mennyire megalapozatlanok, jogtalanok voltak a román kormány és képviselőinek nyilatkozatai, illetve ténykedései, mi sem bizonyítja jobban, mint a következő eset. Mindig kitartottak amellett, hogy a Csíki Magánjavak nem magánintézmény volt, hanem állami, s így jogutódlás következtében most a román államot illeti; ennek ellenére a következő határozatot hozták:

„Pénzügyminisztérium
Nyugdíjpénztár igazgatótanácsa
Nyugdíjbizottság 6811. számú határozat
1931. május 14-i ülés

Elnök: dr. Tomida. Tagok: G. Popp, I. Argeşeanu. Tárgyalás alá vétetik Dájbukát Jakab 1929. december 11-én kelt 34 476. szám alatt iktatott kérése nyugdíjjogosultságának 1923. július 1-től leendő elismerése iránt.

Tekintetbe véve, hogy a Csíki Magánjavak intézménye, amelynél a kérelmező szolgált, egy magánintézményt képezett, saját költségvetéssel, amely semmiféle viszonyban nem állt az állami költségvetéssel, a fent forgó eset nem esik az állami nyugdíjtörvények rendelkezései alá, és ennél fogva az a kérelem, hogy a nevezettnek állami nyugdíj adassék, nem teljesíthető.”⁷⁶

A panaszosok 1931. augusztus 31-én kelt beadványukban jelentették a Nemzetek Szövetségének, hogy az augusztus 29-én tartott tanácskozás sem vezetett megegyezésre, arra kilátás sincs, és az ügy tárgyalásának újrakítűzését kérték.⁷⁷

A román delegátus 1931. augusztus 30-án kelt levelében közölte a Tanáccsal a kormánybizottság és a panaszosok között lefolyt tárgyalások lényegét. A román megbízott kijelentette, hogy a tárgyalások később következnek, s nem fogja elmulasztani ezek állásáról a Tanács állandó tájékoztatását.⁷⁸

Ilyen körülmények között a Tanács őszi ülésszakán, szeptember 4-én a japán delegátus újabb jelentést terjesztett elő. Ebben utalt a május 21-én hozott határozatra, s ismertette a további fejleményeket. Ezen az ülésen a román kormány képviselője a tárgyalások ismételt elhalasztását kérte, hivatkozva arra, hogy hamarosan újabb tárgyalásokat szándékoznak folytatni a panaszosokkal.

Ezek után az előadó azt javasolta a Tanácsnak, hogy az ügy tárgyalását az 1932. januári ülésszakára napolják el. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa a román kormány által kért újabb halasztást megadta. Jelentős a Tanácsnak az a megjegyzése, amellyel megismétli azt a reményét, hogy a tárgyalások kielégítő eredménnyel fognak végződni, mégpedig a lehető legrövidebb idő alatt.⁷⁹

1931. október 10-én a Külügyminisztérium – harmadik alkalommal – újból Bukarestbe hívta meg a panaszosok képviselőit. A kormánybizottság ekkor arra az álláspontra helyezke-

⁷⁵ Az 1931. augusztus 30-án Csíkszeredán az 1931. augusztus 29-i bukaresti tárgyalásról felvett jegyzőkönyv alapján. MOL. K-64-27/a-1931. 150-163.

⁷⁶ Uo. K-64-27/a-1931. 145.

⁷⁷ *Egyezkedési tárgyalások. I.m.* 163.

⁷⁸ Olay Ferenc: *I.m.* 169.

⁷⁹ *I.m.* 168.

dett, hogy a tulajdonjog és a vagyon előbbi rendeltetésének visszaállítására vonatkozó, a képviselők által az előző tanácskozások során megjelölt igényekre addig nem tud érdemben válaszolni, amíg nincs tisztában azzal, mit kellene hogy az állam visszaadjon az elvett vagyonból. A meghatalmazott képviselők kérték, a részletes tárgyalások előkészítése és a követelések szabatos megjelölése céljából adják át nekik betekintésre az 1923-ban lefoglalt okmány- és irattárból az erdészeti üzemterveket és térképeket, valamint a befolyt jövedelmekről és a fekvő vagyon kiosztásáról szóló kimutatásokat és egyéb okmányokat. Ezt a kérelmet az illetékesek nem tagadták meg, de soha nem teljesítették.⁸⁰

A kormánybizottság kiküldöttei november 4-re Brassóba a Prefektúra helyiségébe tűzték ki a negyedik tárgyalást, mely során ismét az állam tulajdonjogának elismerését kívánták, de ettől, mint előbb is, az Alap képviselői határozottan elzárkóztak. A kormánybizottság ekkor arra hívta fel a jelenlévőket, hogy az 1923-ban az állam által átvett javakról készített leltár alapján az abba foglalt vagyontárgyakról külön-külön sorolják fel kívánásaikat, és azok előadására Brassóban 1931. november 12-ét tűzte ki határmárcius.⁸¹

Az Alap képviselői az 1923. évi átvételi leltár alapul vétele mellett részletes tervet dolgoztak ki, amely az esetleges egyezségekre vonatkozó minden igényt magában foglalt, és kiterjedt az összes lehetséges kérdés megoldására.

Az ötödik találkozóra 1931. november 12-én került sor. A kormánybizottság előtt a Csíki Magánjavak képviselői az alaposan kidolgozott tervezet alapján részletesen előtárták igényeiket. Visszaadni kérték az épületeket, az elvett pénzalapokat, az azóta bérek és erdőeladások stb. címén befolyt jövedelmeket, továbbá méltányos kártalanítást kértek a Csíkszeredában eladott és kiosztott belsőségeikért. Az erdőkre és legelőkre vonatkozóan előadták, hogy két, egymástól távol eső testben fekszenek:

– az Úz völgyében 8535 hold (4807 hektár), mely területről az erdőt már régebben letarolták;

– a megye északi határán kb. 54 515 hold (31 346 hektár), melyből mintegy 27 740 holdat (15 950 hektár) számos különálló testben az állam már kiosztott Bélbor, Holló, Tölgyes és Békás község részére, és ezek a kiosztott erdők és legelők teszik az egész vagyon legértékesebb részét.

A kiosztott erdők és legelők visszaköveteléséről lemondtak, ellenben visszakövetelték a távolabb eső községek által megkapott területeket és az állami tartalékként kezelt területeket.

A kormánybizottság ezt az egyezségi ajánlatot visszautasította. Semminemű ingónak vagy ingatlanak a visszaadását vagy kárpótlását nem fogadta el, hanem az állam tulajdonjogát hangoztatta, és azokat az ígéreteket ismételte, amelyeket az augusztus 29-i tanácskozáson tett, és amelyeket a november 12-i tanácskozáson sorra megváltoztatott.⁸²

A tárgyalásokon részt vett képviselők egyik jelentésüket így fejezik be: „A kormány által kezdeményezett egyezkedési tárgyalások során lelkiismeretünk arra kötelezett, hogy a vagyon védelmében úgy járjunk el, mint ahogy tettük. E vagyont a kormány elvehette erőszakkal, és megtarthatja továbbra is, mert hatalmában áll, de arra sohasem vehet rá bennünket, hogy a csíki székelység nevében a vagyon tulajdonjogáról és rendeltetéséről egészben lemondjunk, és a vagyonek Kobzással elkövetett súlyos jogtalanságot e lemondással minden időkre megváltoztathatatlaná tegyük.”⁸³

⁸⁰ *Egyezkedési tárgyalások.* 164.

⁸¹ *I.m.* uo.

⁸² *I.m.* 165.

⁸³ *I.m.* 167.

Ezen a tárgyaláson sem született semmiféle megegyezés. Joggal tehető fel a kérdés, hogy talán nem éppen ezt célozták-e a román kormánybizottság merevsége és képtelen állításai?

1931. december 17-én erről a sikertelenségről is jelentést tettek a panaszosok a Nemzetek Szövetségének, azzal a kiegészítéssel, hogy november 12-ike óta újabb tárgyalásra meghívást nem kaptak.⁸⁴

1932. február 11-én a bukaresti Curentul című lap azt a hírt kezdte terjeszteni, hogy Titulescu londoni román követ és Rosenthal bukaresti állami ügyvéd a román állam nevében a Csíki Magánjavak kártalanítása fejében 3 milliárd lejt ajánlott fel dr. Pál Gábor Csík megyei képviselőnek, ő azonban 15 milliárd lejt követelt. Amellett, hogy a hír teljesen valótlan volt, az érdekeltek megdöbbenéssel állapították meg, hogy a közvélemény megtévesztésére szolgáló hírt a kormány nem cáfolta meg – hasonlóan az addig napvilágot látott más ilyen jellegű cikkhez.⁸⁵

A Nemzetek Szövetségének Tanácsa 1932. január 20-29-én tartott ülésén ismét foglalkozott a Csíki Magánjavak ügyével. Ekkor Sato (Japán) előadó röviden ismertette a tényállást, majd Románia képviselője kifejtette, hogy a közvetlen tárgyalások nem vezettek eredményre. Az „igazságos és ésszerű” román javaslatok nem találtak kellő megértésre, s a panaszosok teljes ellenállásán megtört a román kormány jóakarata.⁸⁶ Szintén a román képviselő, kormánya nevében, kifogást emelt a Tanács illetékessége ellen, mert szerinte a vita alapját képező tulajdonjogi kérdésekben a belföldi bírói fórumok hivatottak dönteni, s ez az út a panaszosok előtt még nyitva áll, s kérte, hogy a Tanács ezen prejudiciális kérdésben jogi véleményt kérjen. Ennek a jogi véleménynek a megadására – mondta az előadói javaslat – elvileg ugyan a Hágai Állandó Nemzetközi Bíróság lenne hivatott, a panasz mielőbbi elintézésének érdekében azonban célravezetőbbnek látszik a Tanács elnöke által kinevezendő jogi bizottság véleményét kikérni.⁸⁷

Az történt tehát, hogy a Tanács elhatározta annak megvizsgálását, hogy vajon foglalkozhat-e egy olyan ügygel, amellyel tulajdonképpen már két és fél éve foglalkozik. A fenti határozat érdekes kérdéseket vetett fel. Többek közt azt, hogy mielőtt a nemzeti kisebbség kimerítette volna a hazai bírósági fórumok jogszolgáltatását, vajon fordulhat-e panasszal a Nemzetek Szövetségéhez. 1932-ig sem a szabályok, sem a gyakorlat szerint nem volt előfeltétel a hazai belső jogszolgáltatás igénybevétele vagy kimerítése, de ez nem is volt szándékában a kisebbségi szerződések megalkotóinak.⁸⁸

A kiküldött jogászbizottság jelentését a Tanács 67. ülészakán, 1932. május 21-én terjesztették elő, de ezt a jelentést nem hozták soha nyilvánosságra, és a Tanács nem foglalt állást, mert Nagaoka japán előadó indítványára egy gyakorlati megoldást találtak ki: a Tanács által kiküldött hármass bizottság (Nagaoka japán előadó. Eden brit és Andvord norvég tanácsstag) tárgyaljon a román kormánnyal. Antoniade román megbízott köszönettel vette e tervezetet, amelyben ismételt jelét vélte felfedezni a bizottság ama törekvésének, hogy ezáltal rövidesen kielégítő megoldás jöjjön létre.⁸⁹

Abból, hogy a Tanács nem tárgyalta a jogászbizottság javaslatát, az következik, hogy ez a bizottság nem fogadta el a román kormánynak azt az álláspontját, hogy a kisebbségi panaszok

⁸⁴ *I.m.* 166.

⁸⁵ *I.m.* 167.

⁸⁶ Olay Ferenc: *I.m.* 171.

⁸⁷ *I.m.* 164.

⁸⁸ Balogh Artúr: *A Csíkmegyei Magánjavak ügye a Népszövetség előtt*. MK. XI(1932). 7–8. sz. 203–210.

⁸⁹ MOL. A Nemzetek Szövetségének C. (67-e Session) P. V. 8(1). 3090. sz. alatti dokumentuma.

előfeltétele minden belföldi fórum igénybevétele és kimerítése, s csak ezután lenne helye a Nemzetek Szövetsége előtti panasznak. Ugyanis ha nem „negatív” vélemény alakult volna ki a román állásponttal szemben, akkor újabb bizottság kiküldésére sem lett volna szükség, hiszen a Tanács egyszerűen kimondhatta volna, hogy a panaszosok mielőtt a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak, a belföldi jogszolgáltatás formáit kötelesek kimeríteni, s ezzel az ügy tárgyalását befejezhetnék volna.

A panasz tárgyalásának következő szakasza a Tanács 1932. szeptember 24-i, 68. ülésén folyt le. Tárgya egy „gyakorlati megoldás” volt, mert – mint láttuk – a román kormánynak jogi alapon nem volt igaza, s ezt a Tanács vonakodott kimondani.

Az előadói jelentés két részre oszlik, egy-egy melléklettel és térképpel. A bevezetőben Nagaoka japán előadó ismertette a hármass bizottság tárgyalásait.⁹⁰

A jelentés első része a csíki székelyek jogainak visszaállításával foglalkozik. Ez figyelemre méltó, mert a román kormány mindvégig a tulajdonjogot tette vitássá, a Tanács viszont az elfogadott jelentésben mindenütt visszaadásról, visszatérítésről („seront restitué”, „il sera également restitué”, „il sera restitué”, „retablissement de l'ancienne Administration” stb.) beszél, s állami tulajdonról egyszer sem tesz említést. Sőt úgy fogalmaz, hogy „amikor 1923-ban a román állam, abban a hitben, hogy ezek a javak az ő tulajdonát alkotják...” („En 1923 l'État roumain, estimant que ce patrimoine lui appartenait...”).

A jelentés szerint a bizottság, a gyakorlati megoldást szem előtt tartva, először az állam birtokában maradt birtok érintetlen visszaadását vagy bérfizetést kívánt a román államtól, de a tárgyalások során a román kormány meggyőzte a bizottságot, hogy az adott viszonyok között az ilyen megoldás se nem indokolt, se nem gyakorlati. Más részről a bizottság is azonnal rájött, hogy a kívánt gyakorlati megoldás csak a román fél javaslata alapján érhető el igazán. E két fő gondolat következményeként a bizottság a következő ajánlatot tette:

1) A Csíkmegyei Magánjavak régi igazgatósága állíttassák vissza saját alapszabályainak megfelelően, azokkal a módosításokkal, amelyeket a román közjoghoz és államigazgatási joghoz való alkalmazkodás szükségessé tesz.

Ezek a módosítások azonban semmiben sem változtathatják meg sem a régi adminisztráció szervezetét, sem a hatóságokhoz – akár az államhoz, akár a megyéhez – való viszonyát.

2) Minden városi ingatlant, valamint a régi adminisztráció birtokában talált értékeket az 1932. évi állapotuk szerint adják vissza az új adminisztrációnak, az 1923-ban felvett leltár szerint. Magától értetődően az új adminisztrációnak szabad rendelkezésére állnak majd ezek az ingatlanok.

3) A borszéki üdülőházat szintén adják vissza.

4) A román állam birtokában lévő területből adjanak vissza 6704 hektár (11 659 hold) erdőt és legelőt 50 787 700 lej (1 548 681 aranyfrank) értékben; ezeknek évi jövedelme 1 032 500 lej (31 484 aranyfrank). A jelentés felsorolja – nemzetiség szerint részletezve – a tíz községet és az egyházakat, amelyek a román kormánytól földet kaptak. Az egyházak vonatkozásában az 1500 holdból, ami felosztásra került, 1200 hold jutott a görögkeleti román és a görög katolikus román egyháznak (a jelentés itt megjegyzi, hogy többségi egyházak), és 300 hold terület jutott a római katolikus, református és unitárius egyházaknak (a jelentés itt megjegyzi, hogy kisebbségi egyházak). Ez nyilvánvalóan torzítás, mert ha csak ezt a tíz községet nézzük, akkor sem igaz, s különösen nem. ha az egész Csík megyét vizsgáljuk, mert a megyében az 1910. évi népszámlálás adatai alapján a következő vallási megoszlást találjuk: római

⁹⁰ Uo. A Nemzetek Szövetségének C. 673/1932. I. sz. alatti dokumentuma. 3–10.

katolikus 117 351, görög katolikus 23 724, izraelita 2357, református 1689, ágostai 263, görögkeleti 188, unitárius 140, egyéb 8.⁹¹ A parasztnak kiosztott földet olyanformán osztották el, hogy az új tulajdonosokból 1822 volt magyar és 1144 román (a román kormány jelentése alapján). A községeknek adott földek 34 843 holdat tettek ki, s ez a román kormány szerint olyan arányban oszlott meg, hogy akkor, amikor Csík vármegye lakosságának nemzetiségi megoszlásában 86,4% magyar és 12,4% román volt, az ezzel az alkalommal földhöz jutók közül a magyarok 52,71%-ot, a románok 47,29%-ot tettek ki. Ez lebontva a tíz községre, a jelentés szerint a következőképpen néz ki:

Helység	Román	Magyar	Kapott terület (hold)
1. Tölgyes	1 495	2 187	7 023
2. Ditró	1 415	6 980	5 089
3. Békás	8 055	209	4 739
4. Szépvíz	881	2 382	1
5. Szentmárton	89	920	1 646
6. Taploca	9	1 850	278
7. Csíkszereda	556	3 106	30
8. Vasláb	1 707	370	884
9. Holló	1 015	405	6 623
10. Bélbor	1 419	146	8 530
Összesen	16 641	18 555	34 843

A bizottságnak arra a kérdésére, hogy milyen szempontok alapján választották ki éppen ezt a tíz községet⁹², Pál Gábor az 1930 júliusában benyújtott memorandumában a következő választ adta: ezekben a falvakban döntő többségű román lakosság él, míg a más – földhöz nem jutott falvak – színmagyar települések. Ugyanerre a kérdésre a román kormány a gazdaságosságot és a célszerűséget fogalmazta meg.⁹³

A javaslat itt tételesen felsorolja azokat a birtokrészeket, amelyek visszaadását kívánja.

5) A román kormány elvállalja az Alap alkalmazottjainak elmaradt és a jövőben esedékes nyugdíjai fizetését a román állami tisztviselőkkel egyenlő mértékben.

6) a) A csíkszeredai leánylíceum az állam kezelésében marad párhuzamos román és magyar osztályokkal mindaddig, amíg megfelelő számú magyar diák lesz. A líceumnak, amelynek bentlakását állami fiúlíceummá alakították, az oktatási nyelve román, néhány magyarul előadott tantárggyal. Majd később – 1931-ben – gazdasági okokból átalakították fiú- és leánylíceummá. Az átalakítás után az 1931–1932-es tanévben 105 diák látogatta, döntő többségben magyar.

b) A csíksomlyói árvaház szintén az állam kezelésében marad magyar oktatási nyelvvel. Az árvaház 75 gyermeke közül 50 magyar és 25 román.

c) A székely diákok ösztöndíját az új igazgatóság fogja kiutalni a birtok jövedelméből.

Aki az ügyet valamennyire is ismeri, azonnal felfedezheti a javaslat hat pontja mögött húzódó szakadékot. A 2. pontban említett leltárt a románok készítették akkor, amikor már elvet-

⁹¹ L. 30. sz. jegyzet.

⁹² L. 30. sz. jegyzet.

⁹³ L. 89. sz. jegyzet, 6.

ték a Magánjavakat. A leltárba felvett ingatlanok jó része tönkrement, vagy nagymértékben veszített értékéből, pl. az állatállomány, bútorkészlet, egyéb berendezés, szerszámok, kocsik stb. A jogosultaknak ugyanis a Tanács javaslata szerint úgy kell átvenniük mindent, ahogy azt a román kormány átadja. A 4. pontban megjelölt birtokrészek minősége az értékelésből világűr san kiderül, mert 31 484 aranyfrank jövedelme csak gyenge földnek lehet. A 6. pontban említett intézmények magyar párhuzamos osztálya és magyar oktatása tisztán a román hatalom kénye-kedvének volt kiszolgáltatva, s az ismert eszközökkel, amelyekkel tiszta magyar tanintézeteket tudtak elnépteleníteni és bezáratni vagy románná tenni, itt is szabadon élhettek, mert a Nemzetek Szövetségének Tanácsa ilyen részletkérdésekkel nem foglalkozott.

A fő sérelem viszont az volt, hogy az elvett 62 604 hold birtokból csak 11 659 holdat – az egész terület 18,6%-át – javasolták visszaadni, valamint a más ingatlanok közül is csak a fentebb felsoroltakat.

A jelentés még hangsúlyozta, hogy amint a javasolt intézkedések megtörténtek, és az Alap új kezelősege a vagyont átveszi, tegyen jelentést a Tanácsnak. Ezek után a Tanács vita nélkül, egyhangúlag elfogadta az előadói javaslatot, és tudomásul vette, hogy a román kormány is elfogadja azt.

„A Nemzetek Szövetségének Tanácsa tizenkét évi működése alatt nem hozott még határozatot, amely ennél a határozatnál jobban kimutatná a nem csak kisebbségek által, hanem más elfogulatlanok által is régen leszögeezett ténymegállapításnak igazságát, hogy a nemzetközi kisebbségvédelemnek a tanács által való kezelése egyáltalán nem alkalmas a kisebbségek jogi érdekeinek megvédésére.”⁹⁴

A Tanács „gyakorlati megoldást” akart adni, s óvakodott attól, hogy kimondjon egy jogi verdiktet. Ennek a magyarázata csak az lehet, hogy a Tanács tagjainak egyik része tisztában volt azzal, hogy jogsérelem történt, mert a csíkiak is éppen olyan tulajdonosai vagyonuknak, mint a román volt határőrök leszármazottai az ő vagyonuknak. „Akármennyire igyekezett azonban kerülni a Tanács a tulajdonjogra vonatkozó jogi kérdés megoldását, akármennyire hangsúlyozza is az elfogadott javaslat azt, hogy ezt a kérdést nyitva hagyja, a valóság az, hogy a határozatban egy konkludens ténnyel állunk szemben, ami igenis elismeri a tulajdonjogot a panaszlók javára, csak ennek teljes következtetéseit nem vonja le. A határozat mindenütt visszaadásról, visszatérítésről beszél [...] Visszaadni csak azt lehet, ami nem a visszaadónak a tulajdona.”⁹⁵

„A csíki panasz azonban – mondhatjuk – iskolapéldáját szolgáltatva a nemzetközi védelem elégtelenségének. Azért érdemes annak tulajdonságait röviden leszögezni a következőkben:

– a kisebbségi panaszokat valamelyik Európán kívüli államot képviselő tanácstagnak adják ki referálás végett [...] A Csíki Magánjavak esetében ugyancsak groteszkül hatott, hogy egy olyan állam képviselője a Tanácsban szerepelt egy kisebbségi szerződés megvédőjeként, amely állam egyidejűleg a legfényesebb bizonyítékát adta annak, hogy fittyet hány a Nemzetek Szövetségére és a nemzetközi jogra. Az előadó ugyanis japán tanácstag volt [...] Japán pedig háborúban állott Kínával;

– az előadó ugyan mindig egy bizonyos államot képviselő tanácstag, de ennek személye folyton változik [...];

⁹⁴ Balogh Artúr: *A Csíkmegyei határőrcsaládok panaszának elintézése a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt*. MK. XI(1932). 24. sz. 747.

⁹⁵ *I.m.* 751.

- a panaszokra vonatkozó előadói javaslatokat mindig az utolsó percben terjesztik a Tanács elé [...];
- a Tanács mindig olyan határozatot hoz, ami az illető kormánynak tetszeni fog;
- a kisebbségi bizottság bárholnan szerezhet információkat a panaszok tárgyára nézve, tehát pótlólagos felvilágosításért a panaszt emelőkhöz is fordulhat [...];
- minthogy a kisebbségeket meg nem kérdezik, a kormányok nyugodtan folyamodhatnak a védekezés ama nem valami nagyon labilis eszközához is, hogy a panaszkodókat diszkreditálni igyekezzenek azzal, hogy alaptalan panaszokkal állnak elő, politikai agitációt akarván ezáltal folytatni;
- a jelekből kétségtelenül látszik, hogy a tulajdonjog kérdésében nem volt egyhangú vélemény, márpedig határozatot csak egyhangúsággal lehet hozni.⁹⁶

„Tízévi szégyenletes és az emberi méltóságot sértő huzavona után végre formailag elintézetést kapott ez az ügy, de sietve meg kell állapítanunk, hogy távol áll az igazságtól. Mint láttuk, a visszaadásra kijelölt vagyon csak fele annak a vagyonnak, amelyet elvettek a jogos tulajdonosoktól, azonfelül pedig a lefolyt idő alatt okozott károk megtérítéséről óvatosan hallgat a jelentés. Pedig gondoljunk csak a hatalmas erdőségek kihasználása által okozott károokra, amelyekre kellő időben felhívták a panaszosok a Nemzetek Szövetsége figyelmét.”⁹⁷

A Nemzetek Szövetségének határozathozatala után nemsokára, 1932. október 4-én magánrészről újabb emlékiratot nyújtottak be a csiki székelyek panaszának megvizsgálására a kiküldött hármass bizottság és a román kormány által követett eljárás tárgyában. Ezt az emlékiratot Tamás András genfi újságíró juttatta a Nemzetek Szövetségének főtítkárságára, amelynek átvételét az 1932. október 25-i 4/39.139/3442. számú levélben ismerték el. Ebben a beadványban említik azt, hogy a román kormány a lefoglalt területekből nagyobb részt a románoknak juttatott a magyarság rovására; ezzel szemben a kiküldött hármass bizottság jelentése szerint az érdekelt tíz község földhöz jutott lakossága akként oszlott meg, hogy az egészből 16 641 (47,29%) román és 18 555 (52,71%) magyar volt. Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy a tíz község együttesen magyar többséget mutat. Más a helyzet abban az esetben, ha községenként vizsgáljuk a kapott terület és a nemzetiségek arányát. A fentebb közölt táblázatból láthatjuk, hogy Csíkszépvíz többségében magyar község 1 hold területet, Taploca színmagyar község 278 hold területet, Csíkszereda magyar város 30 hold területet kapott, miközben a román többségű községek egyenként is sok ezer holdat kaptak (Békás 4739 hold, Holló 6623 hold, Bélbor 8530 hold). A román kormány még tovább is ment a valóság elferdítésével azért, hogy látszólag magyar többségre hivatkozassék. Csíkszentmártonhoz két tanya is tartozott: Kostelek és Csügés. Az 1646 hold földet ez a két tanya kapta, s nem Csíkszentmárton község, de az utóbbit s annak lakosságát tüntették fel az összesítésben.⁹⁸ Ilyen pontos adatok birtokában tehát egészen másként láthatjuk a helyzetet.

A Nemzetek Szövetsége határozatának a végrehajtását „két teljes esztendőn át azzal a vitával odázta el a román kormány, hogy vajon külön törvény vagy pedig kormányhatósági rendelkezés kell-e a végrehajtáshoz. A halogatás érthető is, mert a román kormányok pártszempontjából, de még a román sajtó demagógiája s szélsőséges izgatásai miatt is a részleges rendezés kellemetlen volt. A sajtó ugyanis mint nemzetiségi kérdést állította be ezt a nemzetközi fórum előtt lefolytatott panaszt, s a csiki vagyonszövetség visszaadását oly veszteségnek jelezte,

⁹⁶ *I.m.* 753.

⁹⁷ Olay Ferenc: *I.m.* 179.

⁹⁸ *I.m.* 180.

mintha akár Erdélyt kellett volna feladni és visszaadni a magyaroknak. Pedig ez a döntés nem jelentett mást, mint a jognak és igazságnak érvényesülését, amely egyúttal szociális jelentőségű is volt, mert a román állam tehermentesítését foglalta magába a magyar kisebbséggel szemben, hitelnyújtás, iskolák felállítása stb. útján.⁹⁹

1933. március 20-án dr. Gaal Endre pótpetíciót adott be, és hivatkozott arra, hogy a kormány nem hajtotta végre a Tanács határozatának 5. pontjában foglalt kötelezettséget. Mexikó, Nagy-Britannia és Dánia küldöttei kérésére a román kormány 1933. július 14-én azzal válaszolt, hogy az ügyet törvény útján kívánja rendezni. A bizottság 1934. szeptember 12-i ülésén örömmel vette tudomásul az 1934. június 28-i román törvényt, amelynek 4. szakasza a régi tisztviselők ügyét is rendezi, s ezzel a Csíki Magánjavak ügyét lezárta anélkül, hogy a Tanács figyelmét ismét felhívta volna rá.¹⁰⁰

Az 1932. szeptember 18-i genfi megegyezésben a Nemzetek Szövetsége elfogadta a román kormány azon javaslatát, amely a vagyoni bizonyos részének visszaadását foglalta magába. Mikor már több mint másfél év múlt el érdemleges intézkedés nélkül, a romániai Magyar Párt nevében Gyárfás Elemér szenátor és Willer József képviselő 1934. március végén panasszal fordult Tătărescu miniszterelnökhöz, s kérték a rég húzódó ügy mielőbbi napirendre tűzését.¹⁰¹

Ennek végrehajtására szolgált ezután az a törvényjavaslat, amelyet a román szenátus 1934. június 28-án tárgyalt. Ennek egyes szakaszai a következők:

„1) Visszaállítatik a Csíki Javak Igazgatósága, amely az 1897. évi alapszabályok alapján fog működni, olyan értelemben módosítva, hogy azokban a magyar közoktatásügyi és kereskedelmi miniszter, továbbá a Csík megyei alispánnak adott hatáskört a közoktatás- és vallásügyi, illetve az ipar- és kereskedelemügyi miniszter, továbbá Csík megye prefektusa és Csík megye tanácsa fogják gyakorolni.

2) A földművelésügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy egy minden további igényről lemondó nyilatkozat ellenében a jelenlegi állapotban átadja a Csíki Javak Igazgatósága birtokába a következő javakat:

a) az 1923. évi leltár alapján – a jelenlegi állapotban – minden városi ingatlant, kivéve azt a csíkszeredai ingatlant, amelyet időközben a görögkeleti egyháznak átadtak, úgyszintén kivéve a Csíki Javak Igazgatóságánál talált értékeket is.

b) a borszékfürdői üdülőházat;

c) 6704 hektár erdőt és legelőterületet aszerint, ahogyan azt az Állami Erdők Önkormányzati Pénztára által készített üzemtervek kihatárolták [...].

3) A Közoktatási és Vallásügyi Minisztérium egy olyan középiskolát fog állami intézményként fenntartani Csíkszeredában, amelynek román és magyar tanítási nyelvű párhuzamos osztályai lesznek, olyan mértékben, ahogy ésszerű számú magyar tanuló jelentkezik a magyar osztályba. Hasonlóképpen állami intézmény jellegével fogják fenntartani a csíksomlyói árvaházat is, ahol a magyar gyermekek részére magyar nyelvű lesz az elemi oktatás.

4) A Pénzügyminisztérium az 1934/1935. évi költségvetésébe megfelelő összeget vesz fel, hogy nyugdíjat fizessen a Magánjavak volt tisztviselői részére. A nyugdíjat visszamenőleg – 1923. április 1-től 1934. április 1-ig – is megadják. A nyugdíj összegét a Magánjavak alapsza-

⁹⁹ *I.m.* 182.

¹⁰⁰ Idézi Mikó Imre: *Népszövetségi eljárás kisebbségi panaszok ügyében*. Hitel I(1936). 3. sz. 212.

¹⁰¹ Pesti Hírlap. 1934. április 5. sz. = Olay Ferenc: *I.m.* 183.

bályai szerint fogják kiszámítani, figyelembe véve az 1925. évi nyugdíjtörvényt. A nyugdíjak kifizetése 1934. április 1-től esedékes a Nyugdíjpenztárnál.

5) A törvény végrehajtásával a külügy-, a földművelésügyi, a közművelődés- és pénzügyminiszterek vannak megbízva.¹⁰²

A törvény szenátusi tárgyalásán Gyárfás Elemér szólalt fel a Magyar Párt nevében, s megállapította, hogy a törvényjavaslat tartalma nem oldja meg a kérdést, a Nemzetek Szövetsége Tanácsának határozata ugyanis kimondja, hogy a Csíki Magánjavak régi igazgatóságát kell helyreállítani anélkül, hogy rendelkeznék, milyen alapszabály szerint. Ezzel ellentétben viszont a törvényjavaslat megállapítja, hogy a helyreállítás az 1897. évi alapszabály szerint történik, pedig ezt 1909-ben hatályon kívül helyezték, s azóta az igazgatás e második alapszabály szerint folyt addig, amíg a román állam az Alapot egészen el nem vette.¹⁰³

A román törvényalkotók nem véletlenül akarták az 1897-es alapszabályt visszaállítani a későbbi helyett, így próbálták kijátszani a Tanács javaslatának 1) pontját, ugyanis nem mindegy, hogy ki gyakorol felügyeletet az Alap felett. A szervezet elnöke a múltban a vármegyei alispán volt, akit a megyegyűlés meghatározott időre saját soraiból választott meg. A törvényjavaslat szerint ezt a funkciót a prefektus töltené be (ami a valamikori főispáni tisztségnek felel meg). A baj viszont az, hogy a prefektust ekkor már a mindenkori kormány nevezi ki a hozzá nyilvánvalóan lojális egyének közül, és nem az a közösség választja meg, aki felett felügyeletet gyakorol. Annak a hatáskörnek, amelyet a magyar időben az alispán töltött be – a törvényjavaslat idején –, a megyei tanács elnökének hatásköre felelt meg. Így tehát ennek kellett volna a Magánjavak Igazgatósága elnökének is lennie.

A felszólaló a Csíki Magánjavak Igazgatóságának jogi személyként való elismerését, továbbá a telekkönyvi visszairás díjtalanságát kívánta, mert ennek szükségessége az állam hibájából állott elő. Ezek után a Magyar Párt részéről a következő nyilatkozatot terjesztette elő:

„A békeszerződés rendelkezései alapján, amelyek mindenkivel szemben egyenlő és igazságos bánásmódot biztosítanak, van szerencsém a Magyar Párt nevében és megbízásából a következőket kijelenteni a jelen törvényjavaslatra nézve:

1) Azok a javak, amelyek az erdélyi volt román határőrök tulajdonai, semmiféle bántalmat sem szenvedtek. Ezzel szemben az egykori Csík megyei székely határőrezred egész vagyonát felosztatták, s azt 1923-ban önkényes módon átvette a kormány azzal az indoklással, hogy ezek a javak állami tulajdont alkotnak. A kormány tehát minden jog nélkül elkobozta a volt csíki határőrök egész vagyonát, lefoglalta irattárát, és kétségbe vonva az egész közületnek még a létezését is, megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy ez a páratlan igazságtalanság a törvény által engedélyezett jogi eszközök felhasználásával orvosoltassék.

2) A kormány javasolta az állam által 1923-ban elvett javak egy kis részének a visszaadását, oly adatokra és értesülésekre hivatkozván a Nemzetek Szövetsége előtt, amelyeket a kérvényezők megcáfolhattak volna, ha az eljárás módot nyújtott volna nekik arra, hogy a határozathozatal előtt ismerjék azokat. A kormány e javaslatát gyakorlati megoldásként elfogadta a Nemzetek Szövetségének Tanácsa anélkül, hogy a jogi helyzetet vizsgálat tárgyává tette volna. A kormány azonban a jelen törvényjavaslattal meg akarja akadályozni, hogy a visszaadott vagyont a jog szerinti tulajdonosok saját szerveikkel igazgathassák. A javaslat az 1897. évi alapszabály alkalmazását írja elő, és a régi autonóm vármegyei szerv által választott elnök jogkörét a kormány bizalmi szervére, a vármegyei prefektusra ruházza át, ami megakadályoz-

¹⁰² Olay Ferenc: *I.m.* 183.

¹⁰³ *I.m.* 184.

ná a Csík megyei székely lakosságot, hogy vagyont saját választott szerveivel igazgassa. A törvényjavaslat nem veszi figyelembe, hogy a vagyon igazgatótanácsának tagjai még az alkalmazni kívánt alapszabály értelmében is csak Csík megyei székelyek lehetnek, és hogy a régi vármegyei közgyűlésnek csak addig lehetett hatáskörében a magánvagyon igazgatása, amíg a magyar uralom által szabályozott önkormányzati szervezet érvényben volt.

3) A javaslat nem sorolja fel azokat a vagyontárgyakat, amelyek a Nemzetek Szövetségének jegyzőkönyve értelmében a visszaadás tárgyát tennék.

4) Mindezekből kitűnik, hogy a törvényjavaslat nem alkalmas a Nemzetek Szövetsége Tanácsa és a román kormány között kötött egyezmény végrehajtására, s annál kevésbé tekinthető a kérdés jogos megoldásának.

Tisztelettel kérjük tehát az 1–3. szakaszok törlését, és kérjük, hogy legalább a Nemzetek Szövetségének jegyzőkönyvében felsorolt javak haladék nélkül és az igazgatótanács összetételére vonatkozó minden feltétel nélkül helyeztessenek az illetékesek birtokába mindaddig, amíg a kormány javaslatot terjeszthet elő, amely megfelel az egyenlő elbánás és a méltányosság követelményeinek.

5. A javaslat 4) és 5) szakaszaiban foglalt és a Magánjavak régi tisztviselőinek nyugdíjazására vonatkozó intézkedéseket elfogadjuk. Ezeket – különválasztva a javaslat többi részétől - kérjük törvényerőre emelni, hogy ezek a tisztviselők, akik tizenegy év óta a legnagyobb nyomorban élnek a vagyon elkobzása miatt, végre megkaphassák nyugdíjaikat minden további haladék nélkül.

6) A jelen törvényjavaslat amaz intézkedése, amely szerint az állam át fogja adni a javakat a vagyonkezelésre hivatott szerveknek egy nyilatkozat alapján, amely minden további igényről való lemondást tartalmaz, a törvény erejével igyekszik kizárni még a lehetőségét is annak, hogy a panaszosok az állam bírói fórumaihoz forduljanak az 1923-ban végrehajtott vagyonelkobzás ellen.

Kérjük az alkotmányos tényezők támogatását, hogy vonassék vissza ez a törvénytelen feltétel, amellyel sohasem békülhetünk meg. A lemondás erről az álláspontról azt jelentené, hogy hozzájárultunk a székely határőrök ivadékainak elemi jogaitól való megfosztásához.”¹⁰⁴

A szenátus tárgyalása ezután rövidesen befejeződött: 116 szavazattal 1 ellenében minden változtatás nélkül elfogadta a törvényjavaslatot. A képviselőház 1934. július 3-án – 107 szavazattal 1 ellenében – szintén hozzájárult a törvényjavaslat elfogadásához, s így „A Csík megyei Javakra vonatkozó vitának likvidálása” címmel törvényerőre emelkedett.¹⁰⁵

„Ha azt tekintjük, vajon lehet-e ezt a törvényi a Nemzetek Szövetsége határozatának végrehajtásaként tekintenünk, csak egy választ adhat minden elfogulatlan személy: nem! Lehet-e a vita likvidálásának mondani? Nem! A nemzeti kisebbségek védelmét bármennyire nem tekinthetjük kialakultnak vagy tökéletesnek, és bármennyire érezzük is annak jogi szempontból kirívó fogyatékoságait, mégis arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ha még a Nemzetek Szövetsége sem tudja elhatározását végrehajtani, akkor ez nem kevesebb, mint a kisebbségi védelemnek sokak által már rég hirdetett csődje. A mai helyzet mindenesetre az, hogy nem a Csíki Magánjavak ügyében beadott panasz féneklett meg, hanem megfeneklett a világ vezető hatalmainak igazságérzete, amellyel az igazságba vetett emberi hit megingása is jár.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ *I.m.* 185.

¹⁰⁵ *Lege privitoare la lichidarea litigiului purtând asupra bunurilor din județul Ciuc, dat în București, la 8 iulie 1934.* Kihirdetve: MO. 162. sz. 1934. július 17.

¹⁰⁶ Olay Ferenc: *I.m.* 186.

1934. október 25-én a Csíki Magánjavak volt igazgatósága nevében dr. Györgypál Domokos, a régi igazgatóság elnöke, dr. László Dezső, dr. Gaal Endre, dr. Benke Antal, a régi igazgatóság tagjai és dr. Pál Gábor Csík megyei országgyűlési képviselő újabb panaszt emelt az 1934. június 28-i román törvény ellen, amely az ügyet az 1932. szeptember 27-i Tanácshatározat megsértésével kívánja „liquidálni”. A panaszosok beadványukban igen részletesen kifejtik a fentebb már röviden ismertetett főispán–prefektus és alispán–megyei tanácselnök intézménye és hatásköre körül kialakult véleményüket.

Szerintük már a visszaadás tárgyát képező vagyontárgyak meghatározása is előreláthatólag vitákra ad okot, mert az 1929. évi petíció csupán a főbb városi ingatlanokat sorolta fel, és az 1923. évi állami leltár sem foglalja magába mindazokat a városi és községi ingatlanokat, amelyeket az állam a vagyon elvétele idején ténylegesen birtokba vett. De el nem kerülhető ellentéteket idéz elő „a régi igazgatóság birtokában talált értékek” meghatározás is, amelyek szintén a visszaadás tárgyát képezik. Ezen értékek közé tartoznak az elvétel alkalmával lefoglalt és a román állam részére átvett pénztárállomány, értékpapírok, kötelezvények és az azok alapján behajtott kölcsönök, külföldi letétek, valamint az elvétel előtt a javak régi igazgatósága által értékesített erdők és egyéb vagyontárgyak eladásából fennállott követelések és azok fejében az állam részére később bevételezett összegek is.

Az 1897. évi alapszabályban az állam legfőbb felügyeleti joga nincs meghatározva, de már az 1909. évi alapszabály világosan megmondja, hogy az állam felügyeleti joga mire terjed ki: „3.§. Az Alap feletti felügyeleti jogot a vallás- és közoktatásügyi magyar királyi miniszter gyakorolja. Ezen felügyeleti jog azonban ezen alapszabály intézkedéseinek betartásánál tovább nem terjed.”

A panaszosok megemlézték, hogy a visszaadás tárgyát képező összes erdőrészeken a kereskedelmi célra alkalmas és értékkel bíró összes faanyagot 1923 óta az állam letarolta és értékesítette. A megmaradt faanyag vagy egészen értéktelen, vagy ki nem használható és igen csekély részben, sok évtized múlva értékesíthető fiatal állomány. Ezen erdőrészek együttevén legalább 60 éven át még annyi hasznot sem hajtanak, amennyi az utánuk járó évi állami közterhek viselésére elegendő volna.

A Nemzetek Szövetségének eljárási szabályai nem engedték meg, hogy a peticionálók tudomást szerezzenek ama előterjesztésekről, amelyeket a kormány a Tanács elé gyakorlati megoldás céljából tárt, és így nem volt meg a lehetőség arra, hogy a tényeket a panaszosok a döntés előtt ismertté tegyék. Végül tisztelettel kérik a Tanácsot, hogy minél hamarabb kötelezze a román kormányt az 1932-ben hozott határozat maradéktalan végrehajtására.¹⁰⁷

A panaszt a Nemzetek Szövetsége nem vette figyelembe.¹⁰⁸

1936. április 23-án dr. Gaal Endre, a Magánjavak egykori igazgatója panaszt adott be amiatt, hogy a volt alkalmazottak nyugdíjának megállapítása nem a Tanács határozata szerint történik. Sajnos, ebben a kérdésben sem született megoldás azóta.¹⁰⁹

A Csíki Magánjavak megválasztott vagyonkezelő bizottságát Csík megye prefektusa, dr. Vaier Otetea 1936. június 15-re összehívta, hogy a Nemzetek Szövetsége határozatával és ennek alapján a román törvényhozás által megszavazott törvény értelmében a tulajdonosoknak visszaítélt ingatlanokat birtokba adja. Ennek megfelelően 1936. június 15-én a csíkszeredai

¹⁰⁷ MOL. K-64-1936-27/a. 2-23.

¹⁰⁸ Mikó Imre: *I.m.* 212.

¹⁰⁹ MOL. K-64-1936-27/a. 2-23.

prefektúrán az átadás megejtése végett gyűltek egybe dr. Vaier Otetea elnökletével Avramescu állami jogtanácsos, Suciú erdőigazgató és a Magánjavak vagyongazdálkodó bizottsága.

Avramescu jogtanácsos mindjárt a tárgyalások megkezdésekor bejelentette, hogy a vagyont csak abban az esetben adják át, ha a vagyontulajdonosok nyilatkozatot adnak, hogy a törvényben szereplő 11 659 hold terület és a középületek átvételével minden követelésük kielégítést nyer, és tovább a román államtól semmi igényük nincs. A Magánjavak kezelőbizottságának tagjai kijelentették, hogy a tulajdonosoktól ilyen lemondásra meghatalmazásuk nincs. A kért nyilatkozatot semmilyen körülmények között meg nem adhatják, mert felelősséggel tartoznak a határörök leszármazottainak mint vagyontulajdonosoknak.

Érdekes fordulata volt az értekezletnek, hogy dr. Gaal Endre igazgató a törvénnyel szentesített 1897-es alapszabályra hivatkozva bejelentette, hogy a Magánjavak tárgyalási nyelve a magyar. Mind az állami jogtanácsos, mind az erdőigazgató az érvelés jogosságát elismerte, és alkalmazkodtak az Alapszabályhoz. A prefektus kijelentette, hogy mint az államhatalom képviselője nem ismeri el a Magánjavaknak ezt a véletlenül figyelmen kívül maradt rendelkezését, amelyet módosítani kell, és éppen ezért a tárgyalások további menetén is ragaszkodik az állam nyelvéhez.¹¹⁰

A vélemények összeütközése miatt átadásra nem került sor, és a további tárgyalást július 1-re napolták el.¹¹¹

Minthogy az ügyben előrehaladás nem történt, a Csíki Magánjavak Igazgatótanácsa a következő emlékiratot intézte a kormányhoz:

„A Csíki Magánjavak Igazgatótanácsa az 1934. július 17-én kihirdetett törvény második cikke szerint a vagyongözösség részére visszaadás tárgyát képező vagyontárgyak átvételére hajlandó, de nem eszközölheti azon feltétel mellett, hogy az átvétel ellenében nyilatkozatban lemondjon az 1923-ban az állam tulajdonába és kezelésébe átvett minden más vagyontárgy visszakövetelési igényéről. E törvénynek az a rendelkezése, amely a feltételt kikötötte, teljes ellentétben áll a Nemzetek Szövetsége Tanácsának 1932. szeptember 27-én kelt és Románia nevében az állam képviselője által elfogadott határozatokkal és az állam alaptörvényével, az Alkotmánnyal is. Az Agrár Bizottság 1923. február 26-i 11. számú határozata azt állapította meg ugyanis, hogy a Csíki Magánjavak egész vagyongazdálkodása a magyar állam tulajdona volt és utódlás jogán a román államot illeti meg, minek folytán a Csíki Magánjavakat nemlétezőnek nyilvánította, és az állami hatóságok az Alap szerveinek működését nem engedték meg. Az Agrár Bizottság hatásköre azonban csak az agrárkisajátítás kérdésében való határozatra terjedhetett ki azon korlátok között, melyeket az erdélyi agrártörvény 57. cikke megjelöl. Ennek ellenére az egész vagyongazdálkodás tulajdonjoga felett döntött, ami az érvényben lévő törvények szerint kizárólag a rendes bíróság hatáskörébe tartozik. Ezen határozatába belefoglalta – teljesen törvénytelenül – az épületek, belsőségek, kertek, sőt a készpénzállomány, takarékbetétek, kötelezvények, letétek, értékpapírok, egyéb ingóságok, vagyis az egész vagyongazdálkodásra vonatkozó rendelkezést, bár az említett vagyontárgyak egyáltalán nem tartoznak agrárreljárás, illetve kisajátítás hatálya alá.

Az Agrár Bizottság ezen törvényellenes határozata alapján a Belügyminisztérium 23 116/1923. számú rendelkezéseivel kiküldött állami bizottság azon cselekedete, hogy a Csíki Magánjavak egész vagyongazdálkodását az állam tulajdonába és birtoklásába helyezte, az Erdélyben hatályban lévő magánjogi törvénykönyv 320. és 323. cikkeiben foglalt szabályok

¹¹⁰ *A Magánjavak átadását július 1-re elnapolták.* MK. XV(1936). 13. sz. 360.

¹¹¹ *I. m. uo.*

ellenére a rendes bíróság ítékezésének kikerülésével, hatalmi erőszak szükségszerű igénybevételére való hivatkozással minden ellenérték nélkül elvette, nemcsak törvényellenes volt, hanem az ország alkotmányának 12. cikkelyében foglalt azon alapelvet is sértette, mely szerint senki sem vonható el törvényben biztosított bíróságától, és vagyonekobbzás még külön törvény által sem rendelhető el (15. cikk), valamint kisajátítás is csak előzetes kártalanítás mellett eszközölhető (17. cikk.).

Mindezekre való tekintettel az Igazgatótanács annak a vagyonközösségnek a nevében, amelyet képvisel, nem adhatja meg azt a lemondó nyilatkozatot, amelyet a fentebb megjelölt törvény 2. cikkelye a vagyon részleges visszaadásának feltételéül kikötött, azért, mert ezt a lemondást ugyanezen törvény által életbe léptetett alapszabály 4. cikkében foglalt rendelkezés is tiltja, de azért sem, mert igénybe akarja venni azt a jogsegélyt és jogorvoslatot, amelyet a jogaiban sértett félnek: polgárnak vagy intézménynek az Alkotmány és más törvények biztosítanak.¹¹²

Az ügy megoldásának ilyenforma elhúzódását, halogatását a második világháború kitérése csak elősegítette, sőt megoldhatatlanná tette.

„Másfél évtized jogvédő küzdelme így jutott kátyúba, s a Csíki Magánjavak ügye elintézetlen kérdés maradt mindvégig a román megszállás időszakában.”¹¹³

Közben az 1923 óta elkobzott Magánjavak birtokain valóságos rablógazdálkodás folyt. A mindenkori román kormány szórta a birtokokat és a javakat különböző intézményeknek, egyházaknak, községeknek és magánszemélyeknek, természetesen elsősorban a román nemzetiségűeknek; magyarok csak kivételes esetekben vagy egyáltalán nem is kaptak. Mint ahogy arra fentebb is rámutattam, a megye északi határán fekvő 54 515 hold birtoktestből a román hatalom Békás, Bélbor, Holló és Tölgyes község lakosainak összesen 27 744 hold területet osztott szét, amelyből 26 915 hold erdő és legelő, a fennmaradó 829 hold pedig házépítés céljára adott belsőség. De nemcsak ezek a községek részesültek ilyen juttatásokban, hanem – kifejezetten törvényellenes formában – a több mint száz kilométerre fekvő Vasláb község is 884 hold nagyságú értékes erdő- és legelőterületet kapott.

Románia különböző részeiből is jelentkeztek szövetkezetek és magánkereskedők a Csík megyei székelyek elkobzott vagyonából való részesedésre. Ennek eredményeképpen – kivétel nélkül mind román származásúak – kaptak minden ellenérték nélkül Csík megyei területeket vagy ingyen épület- és tűzifát. A Gyilkos-tó körül is – mint sok más helyen – nemcsak a környék román falvainak parasztjai, hanem messziről jött román előkelőségek kaptak villa- és telekhelyeket.

Ez a prédálás elképesztő mértékű visszaélésekre adott lehetőséget, és emiatt „a Magánjavak birtokában végtelen pusztulás indult meg (...) A magánjavak birtokai 1923-tól 1940 augusztusáig a román kormány kezében napról napra kisebbedtek és értéktelenedtek.”¹¹⁴

III

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) után egy újabb, de rövid korszak kezdődött a Csíki Magánjavak „életében”: A Székelyföldnek az anyaországhoz való visszatérte után a csíki székelység is joggal várta a román hatalom által elkövetett igazságtalanságok jóvátételét.¹¹⁵

¹¹² Emlékirat a Csíki Magánjavak ügyében. MK. XV(1936). 14. sz. 373.

¹¹³ Venczel József: *I.m.* 13.

¹¹⁴ Bíró Sándor: *I.m.* 188.

¹¹⁵ Vö.: 1940: XXVI. A román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásáról és az országgal egyesítéséről. Országos Törvénytár 1940. október 8. 15.

Ez a jóvátétel részben már a magyar csapatok bevonulásával megkezdődött, de jogilag csak 1941 augusztusában került rendezésre.¹¹⁶ Ez a magyar királyi miniszterelnök által kiadott rendelet visszautal egy korábbi (1941. február) rendeletre, amely visszaállítja az 1918. október 28. előtti telekkönyvi állapotot:

„Az úgynevezett Csíki Magánjavakhoz tartozó azokra az ingatlanokra vonatkozóan, amely tulajdonjogot a román állam javára jegyezték be, a telekkönyvben az a tulajdonjogi állapotot kell helyreállítani, amely ezekre az ingatlanokra vonatkozóan az 1918. évi október 28-ik napján állott fenn.”¹¹⁷ Ez a szabályozás gyakorlatilag azt jelentette, hogy a Csíki Magánjavakhoz tartozó vagyonnak csak az a része került vissza jogilag korábbi állapotába, amelyet a román hatalom állami tartalékként kezelt, és nem osztott ki természetes vagy jogi személyeknek. Erre a vagyonrészre a magyar kormány augusztusi rendelete leszögezi:

– az önkormányzati kezelés mielőbbi helyreállítását, melynek céljából Csík vármegye törvényhatósági bizottsága haladék nélkül egy nyolctagú igazgatótanácsot választ a „Csík vármegye területén községi illetőséggel és ingatlan vagyonnal bíró, székely származású feddhetetlen életű férfiak közül”;

– az igazgatótanács elnöke Csík vármegye alispánja. Ezzel a rendelkezéssel megoldódott az a probléma, amelyet korábban említettem a főispán–alispán, prefektus–megyei tanácselnök kapcsán, hiszen az alispánt a megyegyűlés választja meg, s így olyan egyén kerülhet az igazgatótanács élére, akit a nép közvetlenül választ, s nem a mindenkori hatalom tesz oda. Úgy látszik, hogy ez a megoldás mégsem vált be maradéktalanul, mert 1944 januárjában Kállay Miklós miniszterelnök a következőképpen módosítja az 1941. augusztusi miniszterelnöki rendeletet: „Az igazgatótanács elnökét az igazgatótanács maga választja”;¹¹⁸

– az igazgatótanács megalakulása után a vallás- és közoktatási miniszter átadja azokat a vagyontárgyakat, amelyeket nem bocsátottak harmadik természetes vagy jogi személy tényleges birtokába;

– addig, amíg az önkormányzati kezelés helyre nem áll, a vagyon kezelését a miniszterelnök által kirendelt gondnok látja el. „A gondnok azoknak a vagyontárgyaknak a kezelését, amelyek az 1923. évi február hó 26. napján az említett vagyonhoz tartoztak, de román hatósági intézkedés következtében vagy jogügylet útján harmadik természetes vagy jogi személy tényleges birtokába bocsátottak, mint zárgondnok látja el.” Ez a hatáskör viszont nem terjed ki a házhely céljára elidegenített és be is épített ingatlanokra.¹¹⁹

Bár a háború viszontagságai miatt kevés hivatalos adat maradt, mégis úgy vélem, hogy az 1940. augusztus 30-at követő időszak során nem ment minden a leggördülékenyebben, hiszen még 1944-ben is foglalkoznak a szabályozással. Egy 1944. augusztus 30-i miniszterelnöki rendelet – legalábbis jogilag – rendezi a Csíki Magánjavak sorsát. Meghatározza azoknak a körét, akik jogosultak a Magánjavak vagyonának jövedelméből részesedni.

¹¹⁶ *A m. kir. minisztérium 1941. évi 6010. M.E. számú rendelete az úgynevezett csíki magánjavak ideiglenes kezeléséről.* Budapest. 1941. évi augusztus hó 12-én. Bárdossy László s.k. m. kir. miniszterelnök. Magyar Rendeletek Tára. Bp. 1941.2033.

¹¹⁷ *A m. kir. minisztérium 1941. évi 1.44.0. M.E. számú rendelete a román uralom alól felszabadult keleti és erdélyi országrészen az ingatlanokra vonatkozó magánjogi jogszabályok hatályának kiterjesztéséről.* 3.§. utolsó bekezdés. Budapest. 1941. évi február hó 21-én. Gróf Teleki Pál s.k. m. kir. miniszterelnök. Magyar Rendeletek Tára. Bp. 1941. 221.

¹¹⁸ *A m. kir. minisztérium 1944. évi 50. M.E. számú rendelete az ún. Csíki Magánjavak ideiglenes kezelése tárgyában kiadott 6.010/1941 M.E. számú rendelet egyes rendelkezéseinek módosításáról.* Budapest 1944. évi január hó 1-én. Kállay Miklós s.k. m. kir. miniszterelnök. Magyar Rendeletek Tára. Bp. 1944. 8.

¹¹⁹ L. a 115. jegyzetet.

„Elsősorban azok részesíthetők, akik a volt csíki székely első határőr-gyalogezredben vagy a volt székely határőr-huszárezred csíki osztályaiban szolgálatot teljesített székelyek fiági ivadékai, vagy olyan csíki székely család fiági leszármazottai, amelyek tagjai az említett volt határőr-alakulatokban katonai szolgálat teljesítésére kötelesek voltak, feltéve mindkét esetben, hogy állandó lakóhelyük Csík vármegye területén van.”

A fenti jogosultakon kívül „Csík vármegyében lakó más székely eredetű magvarok is részesülhetnek, akik az említett leszármazást igazolni nem tudják”. A rendelet továbbá meghatározza a Csíki Magánjavak szerveit.

Ezek a közgyűlés és az igazgatótanács.

„A közgyűlés a Csíki Magánjavak ügyintézésének irányítója és ellenőrzője.” A közgyűlés hatvantagú testület, amelyet nyolcvévi időtartamra választanak azok közül, akik megfelelnek a fent említett személyi feltételeknek. Választójoga az említett személyek közül annak a nagykorú férfinak van, akinek egyenes fiági előde az 1851. év január 22. napját megelőzően a rendeletben felsorolt községek és városok valamelyikében lakott. Ezen községek és városok jegyzéke megfelel annak a felsorolásnak, amelyet jelen tanulmány előbbi lapjain ismertettem.

Az igazgatótanács a Csíki Magánjavak intéző szerve. Elnökét és nyolc tagját négy évre a közgyűlés azok közül választja, akik a fentebb említettek szerint választójoggal rendelkeznek.

A rendelet egy harmadik fontos rendelkezése az, hogy az Alap működése felett a vallás- és közoktatási miniszter gyakorol kormányhatósági felügyeletet. A rendelet 1944. szeptember 15-én lépett (volna) hatályba.¹²⁰

Az ügy 1944-ben a kormányzó elé került, aki az év szeptember 1-én kiadott baráti hangvételű rendeletében felhívja dr. Rakovszky Iván vallás- és közoktatásügyi minisztert a probléma rendezésére.

Horthy Miklós kormányzó így fogalmaz: „...azt kívánom, hogy a Csíki Magánjavak kezelése és jövedelmének felhasználása megfelelően szabályoztassék, miként megfelelően szabályoztatott más határszéli területeken, más népesség művelődésének és gazdasági jólétének előmozdítására hivatott önálló vagyontömegek jogi helyzete. Ezt a vagyont önálló jogi személyiséggel és célszerű önkormányzattal a jövőben is csorbíthatatlanul fenn kell tartani, jövedelmét pedig a vagyon rendeltetésének megfelelően és az 1869. évi február hó 16. napján kelt legfelsőbb elhatározás tartalma szerint a jövőben is a csíki székelység művelődésének és gazdasági jólétének biztosítására és emelésére kell felhasználni.”¹²¹

Időközben – szeptember 6-án – a II. Ukrán Front csapatai Havasalföldről megkezdik a bevonulást Dél-Erdélybe és a Székelyföldre, majd szeptember 12-én a román-szovjet fegyverszünet kimondja, hogy a bécsi döntés érvénytelen, Románia megkapja Erdélyt vagy annak nagyobb részét. Ezek után már mindén próbálkozás (pl. szeptember 16-án gróf Bánffy Miklós emlékirata a kormányzóhoz, amelyben az erdélyi magyarság nevében azonnali fegyverszünet megkötését sürgeti) hiábavaló, mert október elején a Székelyföldön visszaállítják a két világháború közötti román közigazgatást. Ennek eredményeképpen sorozatos terrorakciók indulnak a magyar lakosság ellen, ezért ideiglenesen bevezetik a szovjet katonai közigazgatást.

¹²⁰ *A Kormányzó 1944. évi szeptember hó 1-én kelt rendelete a Csíki Magánjavak kezeléséről és felhasználásáról.* Kelt Budapesten, 1944. évi szeptember hó 1. napján. Horthy s.k., Dr. Rakovszky Iván s.k. Magyar Rendeletek Tára. Bp. 1944. 1753.

¹²¹ *A m. kir. minisztérium 1944. évi 3.270. M.E. számú rendelete az úgynevezett Csíki Magánjavak kezeléséről és jövedelmük felhasználásáról.* Budapesten, 1944. évi augusztus hó 30-án. Vitéz Lakatos Géza s.k. m. kir. miniszterelnök. Magyar Rendeletek Tára. Bp. 1944. 1754.

Az 1947-es békekötéssel megszűnt az a nemzetközi nyomás, amely a román kormányzatot a kisebbségi jogok tiszteletben tartására kényszeríthette volna, és ez – a román belpolitikai életben bekövetkezett súlyos torzulásokkal párhuzamosan – kedvezőtlen fordulatot hozott az országban élő kisebbségek életében is. Hamarosan megkezdődött az évszázadok óta Erdélyben működő, illetve az újjáalakult államkeretek között épp csak létrejött magyar intézmények több évtizeden át tartó lépcsőzetes felszámolása.

Rövid áttekintés a hasonló eredetű román közvagyonok sorsáról

A csíki székelyeket ért sérelem méltánytalanságának minél mélyebb megértése végett elengedhetetlenül szükségesnek tartom, hogy röviden áttekintsük, mi történt a rokon eredetű és célú román közvagyonokkal.

Mint ahogy arról korábban is említést tettem, két számottevő román határőrezred s annak leszármazói részesedtek a csíki székelyekéhez hasonló vagyonban. A volt naszódai II. Román határőrezred vagyonából létesült Naszód-vidéki közalapok 463 327 hold területet, míg a volt bánági XIII. határőrezred vagyonából létesült karánsebesi vagyonközösség 253 142 hold területet tett ki. Itt szeretnék emlékeztetni arra, hogy a Csíki Magánjavak 62 604 hold területből állott. Ha e három Alap sorsa között párhuzamot vonunk, azonnal megragadhatjuk a magyar és a román állami nemzetiségpolitika szellemének lényegét. Tudniillik amíg a Csíki Magánjavakat a román állam egyszerűen elkobozta, s ezt a sérelmet még – bár eléggé erőtlen – nemzetközi nyomásra sem volt hajlandó korrigálni, addig a magyar állam a Naszód-vidéki és a karánsebesi közvagyonokat nemhogy háborgatta vagy működésében zavarta volna, hanem törvények sorával erősítette és tette működőképessé.

A 3911/1921. számú első román törvényerejű agrár rendelet kifejezetten kivette az összes határőrvideki ezredek közvagyonát a kisajátítás alól. Azonban e rendelkezés végrehajtása előtt meghozták a végleges agrártörvényi (1921. július 30.). E törvény csak a volt naszódai II. határőrezred vagyonát mentesítette a kisajátítás alól. Később – a törvény végrehajtása során – a Karánsebesi Román Határőrvideki Alapot szintén mentesítették, így csak a Csíki Magánjavak voltak kisajátíthatók.

A továbbiakban csak a Naszód-vidéki közalappal kívánok foglalkozni, mert a karánsebesiek a közvagyonot maguk között felosztották.

Az 1890-es törvények által felállított rendszeren a román hatalom lényegesen nem változtatott, kivéve amikor – szerencsétlen módon – a közösség vesztére más megoldásokkal kísérletezett.

1890-től 1926-ig nem volt változás. 1925. december 21-én a 3845. számú királyi rendelet felállította a Regna erdőkitermelő részvénytársaságot abból a célból, hogy ez legyen a községek közös ipari és kereskedelmi vállalata.¹²²

A román hivatalos közlöny szerint az 1926-tól 1933-ig terjedő időszakban a részvénytársaság 214 785 862 lej veszteséget okozott a közvagyon terhére.¹²³ Ezért az 1932. június 16-án kelt 692. számú minisztertanácsi rendelet feloszlatta a Regnát, ennek következtében az igazgatótanács a részvénytársaság felszámolására vonatkozó megbízatással együtt visszakapja eredeti hatáskörét.¹²⁴

Rövid időn belül, 1933. október 4-én az 1103. számú minisztertanácsi rendelet az erdőigazgatóságot is megszünteti, mert a részvénytársaság felszámolását nem hajtotta végre, ezáltal

¹²² MO. 1926. január 3. 3. sz.

¹²³ Uo. 1933. október 9. 232. sz.

¹²⁴ Uo. 1932. június 23. 145. sz.

tal a veszteség tovább nőtt. Ugyanakkor egy új rendszerrel próbálkoztak: a közvagyon igazgatását és hasznosítását a Casa Autonomă a Pădurilor Statului állami intézményre bízták.¹²⁵ Ez az állapot csak egy évet tartott, mert a fent említett állami intézmény csak fokozta a veszteségből eredő károk mértékét. Ezért az 1934. november 22-én kiadott 2434. számú minisztertanácsi rendelet újból visszaállította – az 1890:XIX. törvény rendelkezéseinek megfelelően – az erdőigazgatóságot. A rendelet értelmében az erdőigazgatóság nemcsak a közvagyon igazgatásáért, de annak hasznosításáért is felelős mindaddig, amíg a Regna erdőkitermelő szövetkezet meg nem alakul.¹²⁶

A 44 határörvidéki község szövetkezeteként létrejött új Regna 1935. május 4-én alakult meg. Alapító okiratát és alapszabályát az 1935. május 24-i minisztertanácsi rendelet hagyta jóvá.¹²⁷

A II. bécsi döntés utáni magyar közigazgatás ezen az állapoton nem változtatott, bár voltak olyan románok, akik „ugyan attól tartottak, hogy ha másért nem, a Csíki Magánjavak szétválásáért a Naszód-vidéki közvagyon vagy legalábbis a Regna szenvedni fog, de hamarosan megnyugodtak, mert a magyar nemzetiségpolitika éppen abban különbözik a romántól, hogy azt nem elfogultság vezeti, hanem az országépítő fölénye, az emberiesség érzete és tárgyilagos ítélőképessége”.¹²⁸ De nem csak a Naszód-vidéki közvagyon tekintetében volt ilyen humánus, hanem más téren is. Bethlen Béla, Észak-Erdély kormánybiztosának emlékirataiban olvashatjuk: „Biztos tudomásom van arról, hogy már az azonnal életbe léptetett katonai közigazgatás is szigorú utasítást kapott arra, hogy a nemzeti kisebbségekkel szemben a legnagyobb megértéssel és tapintattal járjon el; ezzel szemben Dél-Erdélyben, ahol a románság megrövidítve érezte magát, a magyarság helyzete napról napra mind elviselhetlenebbé vált.”¹²⁹

Nem is adódott különösebb probléma a közvagyon életében, sőt a magyar fennhatóság visszaállítása után jövedelme nőtt. A Regna működő üzemei 1941-ben 43 565 231 pengő, 1942-ben pedig 41 300 379 pengő tiszta hasznot hoztak. Ebből az összegből 10 498 511 pengőt iskolai célokra, diákok, egyetemi hallgatók támogatására, szociális támogatásra, egyházak segélyezésére, román kulturális intézmények – így a Tribuna Ardealului című kolozsvári román napilap és a Săptămâna című beszercei román hetilap – támogatására fordított.¹³⁰

Jelzés értékű, hogy a párhuzamba állított határőrezredek vagyonának sorsa így alakult. „Nem lehet ennél nagyobb ellentétre, ennél élesebben elváló nemzetiségpolitikai különbségekre rámutatni. Mert amíg az egyik a rontás szellemét, a másik az építés szándékát mutatja. Pedig ember és nemzet csak akkor lehet nyugodt maga felől, ha alkotásokon tekinthet végig a szeme. Ember és nemzet, amely alkotások helyett a mások megrontásában és mások alkotásának lerombolásában látja örömét, végzetes lejtőre tévedt, mely önmön sorsának lehet a megpecsételője.”¹³¹

¹²⁵ Uo. 1933. október 9. 232. sz.

¹²⁶ Uo. 1934. november 27. 274. sz.

¹²⁷ Uo. 1935. augusztus 12. 183. sz.

¹²⁸ Venczel József: *I.m.* 18.

¹²⁹ Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Sajtó alá rendezte Romsics Ignác. Bp. 1989. 26.

¹³⁰ Vö. Venczel József: *I.m.* 18. és Pusztai Popovits József: *Az északerdélyi románok szövetkezeti mozgalma*. Kisebbségvédelem VI(1943). 5–6. sz. 40–41.

¹³¹ Venczel József: *I.m.* 19.